

Эхэ найхан нютагаа эд хамта мандуулаа!

БУРЯАД ҮНЭН

1921 оной
декабриин 21-нээ
гарана

Бүгдэ
арадай
газетэ

1996
ЯНВАРИИН
24
Убэлэй дунда шара
хулгана
барын 4
СРЕДА
гарагай 4
№15 (19355)
Газетын сэн
хэлсээтэ.

ХУДАЛДАА НАЙМАА ҮРГЭДХЭХЭ

орон. Зонойнгоо байдлаар Россин эгээл амгалан, нютаг гэжэ илангаяа энэ хүлгөөтэй үедэ олоной татана. Мүн географиншые талаар Номгон далай регионуудтай, Ази түбиин оронуудтай аралжаа хэхэдэ, Буряад оронхоо таарамжатай газар хаана

тиимэһээ Россин Федерациин Худалдаа най-промышленна палатын бүлэг мэргэжэлтэдэй, бал, президент С. А. Смирновой, вице-президент А. Якововой, Экологиин талаар комитедэй түрүүлэгшэ Пискуловой, Хуулига хэлсээнүүдэй талаар эийн начальник Д. З. Аиткуловой болон бусадай үдэ ерэнэн ушар өөрын удхатай гэжэ онсолоё. Юуб арадуудай болон гүрэнүүдэй хоорондо худалдаа эрхилэгдэнэн сагта хани барисаан, эб найрамдал ха юм.

Республикын социально-экономическа болон байдалда республикын Худалдаа наймаанай-промышленна палатын эзэлдэг нуури ба удха" гэхэн үүблөөн Правительствын Заседаниин зал соо дээрэ Россин түлөөлэгшэдэй хабаадалгатайгаар үнгэргэгдэбэ.

Худалдаа Буряад Республикын Правительствын орлогшо Л. П. Табалаев хүтэлбэрилөө.

Республикын Худалдаа наймаанай-промышленна президент Г. М. Бербидаев, регионууд хоорондын наймаанай "Ариг Ус" байшангай президент Е. К. Табалаев, Буряад Республикын Худалдаа наймаанай-промышленна палатын эрдэмэй-технологическа соведэй хараба, академик К. А. Никифоров, гадаадын промышленна холбооной болон уласхоорондын ханай министр В. А. Иванов гэгшэд элидхэнүүдые

Республикын экономикын министрэй үүдэ дүүргэгшэ А. И. Мельник, профессор В. В. Мельников, "Байкалэкспоцентрэй" генеральна директор А. И. Макальский, Байгалай жасын президент, академик А. И. Макальский, мэдээсэлэй "Бизнес-Б" түбэй директор Л. Макальский, Буряад Республикын адвокатуудай 2-дохи түрүүлэгшэ В. П. Кеба, продукциин экспертизэ сертификациин, шанарай талаар управлениин директор А. И. Шувалов гэгшэд хабаадаа.

Т. НИМБУЕВ.

Буряад Республикын Арадай Хуралай Тогтоол

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ТҮЙМЭРЭЙ ГҮЙЛГҮЙ БАЙДАЛ САХИХА ТУХАЙ" БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИ ТУХАЙ

Буряад Республикын Арадай Хурал
эзэ тогтооно:

Буряад Республика дотор түймэрэй гүйлгү байдал сахиха тухай" Буряад Республикын Хуулиие абаха.

Буряад Республика табига, арад түмэндэ дуулгахынь Буряад Республикын дурсагдаһан тухай Буряад Республикын Президентдэ үгэжэ.

Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ М. И. СЕМЁНОВ.

Уда хото. 1996 оной ноябриин 22.

ЭСЭС ГЭЖЭ БИИ ГҮ?

(205-гахи бригадые хэлгэхээ 300 хүбүүг Чечен Республика гахьяд мордобо)

1996 оной январин 18-да 300 сэрэгшэд Гусиноозерскдо тусхай бэлдхэн гаража, Чечен Республикын Грозный хото ниридэ. Гусиноозерскдо ганса Чечнядахи тулалдаануудта эльгээгдэхэ сэрэгшэд бэшэ, мүн бүхы Забайкалийн регионуудаар тараагдаха сэрэгэй албатад бэлдэгдэдэг байха юм. Энээнэй урда тээ, ноябриин 27-до, Грозный хото ошоһон 250 сэрэгшые энэ полк хэлгэхэ зорилготой.

Январин 16-да Сэрэгшэдэй эхэнүүдэй комитедэй түрүүлэгшэ П. А. Богуславская, Арадай Хуралай депутат Г. А. Дождикова Гусиноозерскдо ошохо, хүбүүдтэй, тэдэнэй командирнуудтай уулзаһан, суглаанда хабаадаһан, энэрхы найхан сэдхэлтэй эхэнүүд мэтээр үдэзэлгын үгэнүүдые хэлэһэн байна.

Дулаанаар, сэрэгшэд хубсаһан, ёһотойл бэлдхэн гараһан саб гэмэ, дорюун хүбүүд урдманай зогсожо байгаа гэжэ Пидия Яфанасьевна хэлээд, нүдзэз үһатуулан уярба. 18-тай эдир залуу хүбүүд тон буриндэшэһэн сэрэгэй албатан бэшэ ха юм даа. Тэдэнэй хэды дорюунаар харагдаашье хаань, доторойнь бодото байдалые, ханал бодолые таахар байгаа һэн гэсэд П. А. Богуславская хөөрөөгөө үргэлжэлүүлбэ.

Наһа бараһан 176 сэрэгшын бэе хүйтэн камеранууд соо хэгдээ, тэдэнэй 76-ень үшөө танихаар гэхэн аймшагтай мэдээсэл Ростов-на-Дону хотын Сэрэгшэдэй эхэнүүдэй комитедһээ манай республикын комитедэй түрүүлэгшын нэрэ дээрэ январин эхээр ороһон

байгаа. Мимэ сошордомо мэдээнүүд хэзээ ерэхээс болихоб?!

6 харын болон 1-1,5 жэлэй туршада армида сэрэгэй алба гаража байһан хүбүүд дайшапхы үйлэ хэрэгүүдэй газарнуудта эльгээгдэнэ. Эндэ өөһэдэнь зүбшөөл, гэр бүлын байдал гол үүргэ дүүргэдэг, онсоор анхарагдааг ааб даа. Яагаа хэзээшье наа, үялгата алба хэзээ армида ошоһон эдиршүүдые дайнай бурма руу "шэдэхэ" гэсээ яаха аргагүй буруу ябадал. Гэнэ хонгор, үшөө хүсэд буриндэн хатуужаагүй үедөө ябаһан эдэл хүбүүд олоор наһа барана. Хараад үзэе. Нютагаймнай 25 хүбүүд (армида алба хэжэ байһан) Чечнядахи хэндэше хэрэггүй дайнда газар тэбэрин унаа. Тэндэ мүн пз манай милициин гэхэ гү, али ОИОН-ой бүлэгүүд болон тусхай отрядүүд ошохо, дайшапхы үйлэ хэрэгүүдтэ хабаадана, ниитын гүрим сахина. Эрхим найн бэлдхэлтэй тэдэн сооһоо наһа бараха, шархатаха ушарнууд үсөөн.

Эдир залуу сэрэгшэдые дайнай боложо байһан газар руу хэзээ эльгээхээс болихоб? Юрдаа, энэ дайнда эсэс гэжэ бии гү?

Сэрэгшэдэй эхэнүүдэй комитет армида алба хэжэ байһан залуу хүбүүдые дайшапхы үйлэ хэрэгүүдэй газарнуудта саашадаа эльгээхгүйе эрилтэ табиһан сахилгаан телеграмма Ельциндэ болон Грачевто

"Бидэ, Александр Сосоров, Алексей Фомин, Алексей Десятов, Амгалан Хандажапов, Константин Сумбаев, эгээн дуратай түрэлхидтөө хандажа, ханаагаа ехээр бү зобогты гэжэ гуйнабди. Элүүр энхэ бусаха байһандамнай этигэгты, найдагты. Захаамиин нютагай бүхы хүнүүдтэ—халуун амар мэндэ!"

эльгээгээ. П. А. Богуславская, Г. А. Дождикова январин 18-да П. В. Потаповтай уулзажа, ханал бодолоо хубаалдаа, опохон асуудалинуудта харюунууды абаа. Президент армида алба хэжэ эхилһэн эдир залуу хүбүүдые дайнда эльгээхээс болихо асуудалтайгаар Федерациин советтэ хандаха, Забайкалийн сэрэгэй округой командлагша генерал В. С. Третьяковтой уулзажа хөврэлдэхэ, комитедтэ материална туһаламжа хүргэхэ тухай хэлэһэн байна.

Декабрь һарада Москвада үнгэргэгдэһэн түрэлхидэй соведүүдэй түлөөлэгшэдэй съездын хүдэлмэридэ хабаадаһан П. Богуславская дээдын зургаануудай, Оборонын министерствын харюусалгата ажал ябуулагшадтай танилсажа, ямар бэ нэгэ асуудалай гарабал, тэдэндэ хонходохо, мэдээсэл абаха аргатай болонхой.

Пидия Яфанасьевна Гусиноозерскдо асарһан олон бэшгүүдые харуулаа һэн. Зарим хүбүүд бэшгүүдые нь 1,5 һара үнгэрһэн хойно т ү р з э л х и д т з м н а й дамжуулаарайгты гэжэ гуйһан байгаа. Эхэ, эсэгынгээ ханаа зобоохойо зүрхэ алдана ха юм даа. Саха (Якар), Эрхүү, Шэтэ, манай республикын опохон аймагууд эльгээһэн бэшгүүд бии. Нэгэ богонихон бэшгэ тэрэ шэгтэнь топилбодди—түрэлхидын үншажа магадгүй.

Д. ЭРДЫНИЕВА.

Сошордомо дохёо

БИДЭНЭРТЭ ТУҢАЛЫТ!

Баргажан дээгүүр табигдаһан хүүргэ оло дахин үертэ орожо гэмтээ. Ушар тиимэһээ Хүнтэйн хээрын отарануудта, Тураахинай зунай бэлшээридэ гараха аргагүй болохоёо байнабди. Мүнөө дээрээ тус хүүргые хэльбэриг заһабарилгада 600 миллион түхэриг хэрэгтэй болоно. Барханда автозаправка баригдажа эхилһэн. Улаан-Үдэ-

Хурамхаан шэглэлэй харгыда һэн тула энэ бүгэдэ замшадта тон туһатай гээд тэмдэглэмээр. Республикын хүдөө ажахын министрэй орлогшо нүхэр Гарматаров энэ үйлэ хэрэгүүдые өөрөө хараһан юм. Тиимэһээ холо захын колхоздо туһалхыень хүсэнэбди.

Б. БАДМАЕВА, колхозой түрүүлэгшэ.

УНШАГШАДАЙ АНХАРАЛДА

Уншагшадтай гуйлтаар Буряад Республикын Правительствын хүтэлбэрилэгшэдэй тушаалайнь салин хүлһэн тухай мэдээсэһэнбди. 1995 оной декабриин 1-дэ Президентын-Правительствын Түрүүлэгшын салин - 1.202.030, Правительствын Түрүүлэгшын Нэгэдэхи орлогшын - 978.927, Правительствын Түрүүлэгшын орлогшонорой салин 910.630 түхэриг байгаа.

Буряад Республикын Президентын ба Правительствын Хэрэгүүдые эрхилэгшэ Р.ГАРМАЕВ

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИ

БУРЯАД РЕСПУБЛИКА ДОТОР ТҮЙМЭРЭЙ АЮУЛГҮЙ БАЙДАЛ САХИХА ТУХАЙ

"Түймэрэй аюулгүй байдал сахиха тухай" Федеральна Хуулиг зохилдуулан, тус Хуули Буряад Республика дотор түймэрэй аюулгүй байдал хангах аюулгүй байдал сахиха талаар Буряад Республикын гүрэнэй засагай ба нютагай өөһэдэгдэ хүтэлбэрилгын зургаануудай, предприятинуудай, эмхи зургаануудай, организацинуудай, таряашадай (фермерэй ажыхинуудай, тэдэнэй эмхидхэлэй-хуули ёһоной түхэл маягуудһаа болон зөөрин түхэлнүүдһээ дулдыдангүй, бусад юридическэ нюурнуудай (саашадань-предприяти), мүн тэрэшэлэн олонийтын нэгэдэлнүүдэй, тушаалта хүнүүдэй, Россин Федерациин ба Буряад Республикын эрхэтэдэй, Буряад Республикын газар дээрэ байһан гадаадын эрхэтэдэй болон граждан эрхэгүй хүнүүдэй (саашадань-эрхэтэд) хоорондохи харилсаанууды гуримшуулан

БҮЛЭГ 1. ЮРЭНХЫ ДУРИМУУД**СТАТЬЯ 1. Гол ойлгомжонууд**

Тус Хуулин уг зорилгоор хэрэглэгдэдэг ойлгомжонууд "Түймэрэй аюулгүй байдал сахиха тухай" Федеральна Хуулар болон Россин Федерациин, Буряад Республикын хуули ёһоной бусад нормативна актуудаар тодорхойлогдодог.

СТАТЬЯ 2. Буряад Республика дотор түймэрэй аюулгүй байдал сахиха хуули ёһоной үндэһэ нуури

Россин Федерациин Конституци, Буряад Республикын Конституци, "Түймэрэй аюулгүй байдал сахиха тухай" Федеральна Хуули, тэрээнтэй зохилдуулан абтадаг федеральна хуулинууд болон хуули ёһоной бусад нормативна актууд, тус Хуули болон түймэрэй аюулгүй байдал сахиха асуудалнууды гуримшуудай Буряад Республикын хуули ёһоной ондоо нормативна актууд Буряад Республика дотор түймэрэй аюулгүй байдал сахиха хуули ёһоной үндэһэ нууринь болоно.

СТАТЬЯ 3. Буряад Республика дотор түймэрэй аюулгүй байдал хангах системэ

Түймэр хэргылгэдэ ба унтараалгада зориулагдһан бүхы хүсэнүүд ба хэрэгсэлнүүд, тэрэшэлэн хуули ёһоной эмхидхэлэй, экономика, социальна болон эрдэм-техникын шэнжэтэй хэмжээнүүд Буряад Республика дотор түймэрэй аюулгүй байдал хангах системэ мүн болодог.

Буряад Республика дотор түймэрэй аюулгүй байдал хангах системын гол хубинууд гэхэдэ, Федеральна хуулиг болон Буряад Республикын хуулиг зохилдуулан, түймэрэй аюулгүй байдал хангалгада хабаададаг Буряад Республикын гүрэнэй засагай ба нютагай өөһэдэгдэ хүтэлбэрилгын зургаанууд, предприятинууд болон эрхэтэд болоно.

Буряад Республика дотор түймэрэй аюулгүй байдал хангах системын гол үүргэ уялганууд "Түймэрэй аюулгүй байдал сахиха тухай" Федеральна Хуулар тодорхойлогдодог.

БҮЛЭГ II. ТҮЙМЭРӨӨ АРШАЛАН ХАМГААЛГА**СТАТЬЯ 4. Буряад Республика дотор түймэрөө аршалан хамгаалгын түхэлнүүд болон гол зорилгонууд**

Буряад Республика дотор түймэрөө аршалан хамгаалга удаадахи түхэлнүүд боложо хубаардаг: түймэрөө аршалха Буряад Республикын гүрэнэй албан;

албан зургаануудай түймэрөө аршалан хамгаалга; хайн дураараа түймэрөө аршалан хамгаалга; түймэрөө аршалан хамгаалха нэгэдэлнүүд.

Түймэрөө хэргылхэ ябадал эмхидхэлгэ ба түймэр унтараалга хадаа түймэрэй аюулгүй байдал сахиха талаар түймэрөө аршалан хамгаалгын гол зорилгонууд мүн болодог.

Социально-политическэ, үндэһэ яһатанай хоорондохи хөморонууды ба олон зоной эмхи гуримгүй ябуулганууды хэргылгэдэ ба усадхалгада түймэрөө аршалан хамгаалха албание хабаадуулга хоригдонхой.

СТАТЬЯ 5. Түймэрөө аршалха Буряад Республикын гүрэнэй албан

Түймэрөө аршалха Буряад Республикын гүрэнэй албан хадаа Буряад Республика дотор түймэрөө аршалан хамгаалха гол түхэл болодог ба бээ даанги оперативна албан боложо, Буряад Республикын Дотоодын хэрэгүүдэй министрствын бүридэлдэ ородог юм.

Түймэрөө аршалха Буряад Республикын гүрэнэй албан нимэ юумэ хэдэг гэбэл:

- түймэрэй аюулгүй байдал сахиха талаар өөрынгоо эрхэ түлөөлэлгын хэмжээн соо гүрэнэй хэмжээнүүды

болон нормативна гуримшуулга зохёон найрууддаг ба бодото дээрэн бээлүүддэг;

- тогтоогдоһон гуримай ёһоор нуурин тосхонууды болон предприятинууды түймэрөө аршалан хамгаалга, түймэрэй аюулгүй байдал сахиха талаар бусад хүдэлмэри болон хангалганууды эмхидхэдэг ба бээлүүддэг;

- түймэр унтараалха хэрэг эмхидхэдэг ба бээлүүддэг; - түймэрөө аршалха Буряад Республикын гүрэнэй албанай хүтэлбэрилгын зургаануудай болон подразделенинүүдэй ажал ябуулгы мүнгэн хангаар ба материально-техническэ хэрэгсэлнүүдээр хангадаг;

- түймэрөө аршалан хамгаалха бусад түхэлнүүдэй ажал ябуулганууды зохилдуулан эмхидхэдэг;

- түймэрөө аршалан хамгаалха албанай кадрнууды бэлдэдэг, шэнээр хургадаг, мэргэжэлынь дээшэлүүддэг.

Түймэрөө аршалдаг Буряад Республикын гүрэнэй албанда бусад зорилгонууд гансал федеральна хуулинуудаар даалгагдажа болохо.

Буряад Республикын Дотоодын хэрэгүүдэй министрствын түймэрөө аршалха гүрэнэй албанай системдэ ородог гэбэл: Түймэрөө аршалха Буряад Республикын гүрэнэй албание хүтэлбэрилхэ республиканска зургаан, түймэрөө аршалха гүрэнэй албанай подразделенинүүд болон тэдэниие хүтэлбэрилхэ зургаанууд, мүн тэрэшэлэн түймэрөө аршалха гүрэнэй албанай предприятинууд.

Түймэрөө аршалха Буряад Республикын гүрэнэй албание хүтэлбэрилхэ зургаан - Буряад Республикын Дотоодын хэрэгүүдэй министрствын бээ даанхай оперативна бүридүүлхы подразделени мүн. Тэрэл түймэрөө аршалха Буряад Республика доторхи гүрэнэй албанай системэ толгойлдог байха юм.

Федеральна хуулиг болон тус Хуулиг зохилдуулан, түймэрөө аршалха гүрэнэй албание хүтэлбэрилгын республиканска зургаан болбол Буряад Республика дотор түймэрэй аюулгүй байдал сахиха талаар хинан шалгах эрхэ түлөөлэлгэтэй байдаг, түймэрөө аршалха гүрэнэй албанай подразделенинүүдэй ажал ябуулгы хүтэлбэрилдэг.

Түймэрөө аршалха Буряад Республикын гүрэнэй албанай подразделенинүүдэй тоодо ородог гэбэл:

- түймэрөө хэргылхэ хэрэг эмхидхэхэ ба нуурин нютагуудта түймэр сараха зорилготойгоор байгуулагдһан территориальна подразделенинүүд;

предприятинуудта түймэрнүүды хэргылхэ болон сараха зорилготойгоор байгуулагдһан объектнүүдэй подразделенинүүд;

ехээр хүжэрһэн түймэрнүүды унтараалха зорилготойгоор байгуулагдһан тусхайлагдамал подразделенинүүд;

Түймэрөө аршалха Буряад Республикын гүрэнэй албанай предприятинууд түймэрөө аршалха гүрэнэй албанда даадаха зорилгонууды бээлүүлхэ зорилготойгоор хуулин ёһоор тодоогдоһон гуримээр байгуулагдадаг.

Түймэрөө аршалха талаар Буряад Республикын гүрэнэй албанай хүтэлбэрин болон подразделенинүүдэй зургаанууды эмхидхэхэ, байгуулалгынь хубилгахы, үгы хэхэ ба харуулахы гурим Россин Федерациин Правительствээр баталагдаһан түймэрөө аршалха талаар гүрэнэй албан тухай дүримөөр тодорхойлогдодог.

СТАТЬЯ 6. Буряад Республикын гүрэнэй түймэрэй талаар харууһан

Гүрэнэй түймэрэй талаар харууһан хадаа гүрэнэй харууһанай ажал ябуулгын тусхай зүйл болоно. Гүрэнэй түймэрөө аршалха албанай хүтэлбэрин болон подразделенинүүдэй зургаануудай тушаалта нюурнууд түймэрэй аюулгүйн болон хазагайруулгануудайнь хойноһоо хиналта бээлүүддэг.

Буряад Республикын түймэрөө аршалха гүрэнэй албанай республиканска хүтэлбэрин зургаанай хүтэлбэрилгшэ хадаа Буряад Республикын түймэрэй харууһанай талаар гүрэнэй ахамд инспектор мүн болоно.

Россин Федерациин түймэрэй талаар харууһанай гүрэнэй ахамд инспектор гүрэнэй түймэрөө аршалха

албанай хубин бүридэлэй тушаалнууды болон түймэрэй харууһанай талаар зохио эрхэ ба уялгануудынь тодорхойлдог.

Гүрэнэй түймэрөө аршалха албанай хүтэлбэрин болон подразделенинүүдэй зургаануудай тушаалта нюурнууд Буряад Республикын дэбисхэр дээрэ гүрэнэй түймэрэй талаар харууһа бээлүүлхэдэ, иимэ эрхэнүүд гэбэл:

Буряад Республикын нютагай өөһэдэгдэ хүтэлбэрилгын гү, али гүйсэдхэхы засагай зургаануудта сут гү, али бээ даангаар түймэрэй аюулгүйн талаар нормативна актууды зохёон табиха, баталха.

Буряад Республикын гүрэнэй засагай ба нютагай өөһэдэгдэ хүтэлбэрилгын зургаануудай, предприятинуудай, тушаалта нюурнуудай, эрхэтэдэй түймэрэй аюулгүйн талаар эрилтэнүүды хэр сахиха байһынь гүрэнэй түймэрэй харууһанай зүгһөө хиналта бээлүүлхэ;

Буряад Республикын гүрэнэй засагай ба нютагай өөһэдэгдэ хүтэлбэрилгын зургаануудта түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүды бээлүүлхэ тухай дурадхалнууды оруулаха;

харьягата дэбисхэрэй, байшангуудай, түхээрэлгэнүүдэй, предприятинуудай болон бусад объектнүүдэй байрануудай түймэрэй аюулгүйн талаар эрилтэнүүды хэр сахиха байһынь ба хазагайруулганууды хэргылхын тула шэнжэлгэ шалгалта үнгэргэхэ, тэрэ тоодо хүдэлмэрин бэшэ сагта түймэрэй аюулгүйн эрилтэнүүды хазагайруулгын түймэрэй хүжэрэн носожо боломо ба хүн зоной аюулгүйдэ хаада болохо байдалай тохёолдоһон тухай үндэһэтэй мэдээсэлэй ороһон байбал, эрхэтэдэй гүр байрануудта болон бусадшы байрануудта, газарай участогуудта Россин Федерациин болон Буряад Республикын хуулинуудай тогтооһоной ёһоор орохо

барилгын талмайнууды шэлэн абаха комиссинуудай болон түгэсхэгдэһэн (һэлбэн заһагдаһан) барилгануудай тушаан абаха комиссинуудай хүдэлмэридэ шидхэхэ дуутайгаар хабаадаха;

Предприятинууды, байшангууды, түхээрэлгэнүүд болон бусадшы объектнүүды барилгада, капиталынь заһабари хэлгэдэ, һэлбэн шэнэдхэлгэдэ, үргэдхэлгэдэ, техническэ талаһаа хангалгада түймэрэй аюулгүй эрилтэнүүдһээ үндэһэтэй хазагайруулгын байбал, али заагдаһан эрилтэнүүдэй үгы байбал, город-барилгы проектно-сметнэ документаци соохи түймэрэй аюулгүй талаар хубиие хаража үзэхэ, зохилдуулха;

проектнэ болон проектно-бэдэрэлтэ хүдэлмэринүүды бээлүүддэг предприятинуудай проектно болон проектно-сметнэ документаци түймэрэй аюулгүйн талаар эрилтэнүүдтэ хэр зохихы тухай шэлэмэл шалгалтанууды үнгэргэхэ;

түймэрэй аюулгүйн талаар эрилтэнүүд хазагайруулганууды усадхын, эд бараа (хүдэлмэринүүды, туһаламжанууды) түймэрэй аюулгүйн талаһаа хангахы, түймэрэй аюулгүй эрилтэнүүдтэ зохихогүй эд бараа (хүдэлмэринүүд, туһаламжанууды үйлэдбэрилгы болуула, худалдалгынь зогсоохо талаар бэшэмэл заабаринуудай предприятинуудай хүтэлбэрилгшэдтэ, тушаалта нюурнуудта, эрхэтэдтэ үгэхэ;

предприятинуудай (амяараа үйлэдбэринүүд, үйлэдбэрин участогуудай, агрегадуудай хүдэлмэрин байшангууды, түхээрэлгэнүүды, байранууд ашагалгы, зарим хүдэлмэринүүды үнгэргэлгы ушарта гүйсэд гү, али хуби хубяарнь зогсоохоб гэж түймэрэй аюулгүйн талаһаа хазагайруулганууд элирүүлэгдэбэл, түймэрэй носожо боломо байдал тохёолдобол, хүн зоной аюулгүй байлгада, мүн про табилгын, барилгын, капиталынь заһабарилгын, һэлбэн шэнэдхэлгын, үргэдхэлгын, предприяти, байшангууд түхээрэлгэнүүдэй болон бусад объектнүүдэй эрилтэнүүды дүүргээгүй ушарта;

хүсэндөө байгаа хуулинуудтай зохилдуулан, тухай хэрэгүүдээр ба түймэрэй аюулгүйн талаар эрилтэнүүды хазагайруулгын хэрэгүүдээр шэнж

түмэрнүүдтэй холбоотой хуулиа харша тухай сүүдэй урдахи материалнуудыг гуримаар бэлдэх;

түмэрнүүд тухай хэрэгүүдээр болон материалнуудаар үйлдэгдэх тушаалта нюурнуудыг, эрхэтэдые түмэрнөө аршалха албанай хүтэлбэрин үйлдэгдэх болон подразделениүүдтэ дуудаха, тайлбаринуудыг, справкануудыг, тэдэнэй буулабаринуудыг абаха;

түмэрнүүдтэ болон юридическэ нюурнуудта, тэрэ тоодо түмэрнүүдтэ (гүйсэдхэгшэдтэ, наймаалагшадта) түмэрнүүдтэ аюулгүйн эрилтэнүүдэ хазгайруулханай, түмэрнүүдтэ аюулгүйн талаар хуули хазгайруулханай, түмэрнүүдтэ түмэрнөө аршалха албанай тушаалта түмэрнүүдтэ бэшэмэл заабаринуудыг, тогтоолнуудыг, түмэрнүүдтэ дүүргээгүй ушарта хүсэндөө байгаа түмэрнүүдтэ зохилдуулан, захиргаанай эмэ тохохо; түмэрнүүдтэ түмэрнөө аршалха албанай хүтэлбэрин үйлдэгдэх ба подразделениүүдтэ тушаалта түмэрнүүдтэ хариин юридическэ нюурнуудай болон түмэрнүүдтэ урьһаламжатай предприятинуудай эд зөөри түмэрнүүдтэ дээрэ түмэрнэй түмэрэй харууһа түмэрнүүдтэ, энэ статьягаар тогтоогдоһон эрхэнүүдэ түмэрнүүдтэ харууһан ой тайга соо ойн ажахын түмэрнүүдтэ газар дорохи объектиүүдтэ болон тэһэрэлгын түмэрнүүдтэ бөөлүүлгын үедэ горно болон түмэрнүүдтэ харууһанай зургаануудаар дамжуулан түмэрнүүдтэ;

түмэрнүүдтэ түмэрнөө аршалха албанай хүтэлбэрин үйлдэгдэх болон подразделениүүдтэ дээдын түмэрнүүдтэ нюурнуудай заабаринууд, захиралтанууд түмэрнүүдтэ харууһа бөөлүүлгын үедэ доодо нюурнуудта уялгата болоно. Тиихэ зуураа түмэрнүүдтэ нюурнуудай тэдэнэй ажал ябуулгада түмэрнүүдтэ хоригдодог.

Статья 7. Буряад Республикын гүрэнэй түмэрнөө аршалха хубиин бүридэл

Буряад Республикын гүрэнэй түмэрнөө аршалха хубиин бүридэлдэ зохихо штатна тушаалнуудта түмэрнүүдтэ, ороно гэбэл:

1. түмэрнүүдтэ хэрэгүүдэй зургаануудай рядовой болон түмэрнүүдтэ бүридэлэй нюурнууд (саашаа - түмэрнүүдтэ);

2. түмэрнүүдтэ гү, али сэрэгэй нэрэ зэргэнүүдгүй нюурнууд (түмэрнүүдтэ);

3. түмэрнүүдтэ гү, али сэрэгэй нэрэ зэргэнүүдгүй нюурнууд (түмэрнүүдтэ);

4. түмэрнүүдтэ гү, али сэрэгэй нэрэ зэргэнүүдгүй нюурнууд (түмэрнүүдтэ);

5. түмэрнүүдтэ гү, али сэрэгэй нэрэ зэргэнүүдгүй нюурнууд (түмэрнүүдтэ);

6. түмэрнүүдтэ гү, али сэрэгэй нэрэ зэргэнүүдгүй нюурнууд (түмэрнүүдтэ);

7. түмэрнүүдтэ гү, али сэрэгэй нэрэ зэргэнүүдгүй нюурнууд (түмэрнүүдтэ);

8. түмэрнүүдтэ гү, али сэрэгэй нэрэ зэргэнүүдгүй нюурнууд (түмэрнүүдтэ);

9. түмэрнүүдтэ гү, али сэрэгэй нэрэ зэргэнүүдгүй нюурнууд (түмэрнүүдтэ);

10. түмэрнүүдтэ гү, али сэрэгэй нэрэ зэргэнүүдгүй нюурнууд (түмэрнүүдтэ);

11. түмэрнүүдтэ гү, али сэрэгэй нэрэ зэргэнүүдгүй нюурнууд (түмэрнүүдтэ);

12. түмэрнүүдтэ гү, али сэрэгэй нэрэ зэргэнүүдгүй нюурнууд (түмэрнүүдтэ);

13. түмэрнүүдтэ гү, али сэрэгэй нэрэ зэргэнүүдгүй нюурнууд (түмэрнүүдтэ);

14. түмэрнүүдтэ гү, али сэрэгэй нэрэ зэргэнүүдгүй нюурнууд (түмэрнүүдтэ);

15. түмэрнүүдтэ гү, али сэрэгэй нэрэ зэргэнүүдгүй нюурнууд (түмэрнүүдтэ);

16. түмэрнүүдтэ гү, али сэрэгэй нэрэ зэргэнүүдгүй нюурнууд (түмэрнүүдтэ);

17. түмэрнүүдтэ гү, али сэрэгэй нэрэ зэргэнүүдгүй нюурнууд (түмэрнүүдтэ);

18. түмэрнүүдтэ гү, али сэрэгэй нэрэ зэргэнүүдгүй нюурнууд (түмэрнүүдтэ);

19. түмэрнүүдтэ гү, али сэрэгэй нэрэ зэргэнүүдгүй нюурнууд (түмэрнүүдтэ);

20. түмэрнүүдтэ гү, али сэрэгэй нэрэ зэргэнүүдгүй нюурнууд (түмэрнүүдтэ);

аршалха албанһаа табигдаһан армида татагдаха наһанай нюурнууд федеральна хуулинуудтай зохилдуулан, сэрэгэй албанда татагдаха зэргэтэй. Гүрэнэй түмэрнөө аршалха албанай сотруднигууд ба сэрэгэй албатад Россин Федерациин Правительствоаар тогтоогдоһон илгаралай тэмдэгүүдэ зүүдэг ба хубсаһа үмдэдэг.

Гүрэнэй түмэрнөө аршалха албанай сотруднигууд болон сэрэгэй албатад тушаалнуудта томилогдоһон гүрэнэй түмэрнөө аршалха албанай хүтэлбэрилэгшэдэй процентнэ нэмэлтын түлбэриг тоолоходоо бусад хүнгэлэлтэнүүдэ ба пенси тогтооходоо Россин Федерациин (Буряад Республикын) Дотоодын хэрэгүүдэй министрствын гүрэнэй түмэрнөө аршалха албанда эдэ тушаалнуудай урда хүдэлһэн болзорын альбанай таһалгаряагүй стаж хангахын тула оруулагдадаг. Гүрэнэй түмэрнөө аршалха албанай сотруднигуудай болон сэрэгэй албатад анхандаа Дотоодын хэрэгүүдэй министрствын түмэрэй харууһанай, Дотоодын хэрэгүүдэй министрствын түмэрнөө аршалха ба аварийно-абаралгын албануудта "Түмэрэй аюулгүй тухай" федеральна Хуулиин болон энэ Хуулиин хүсэндөө орогтор хүдэлһэн наа, тус дүрим эдэнэртэ сэхэ хабаатай байдаг.

Статья 8. Түмэрнөө аршалха Буряад Республикын Гүрэнэй албанай хубиин бүридэлыг хуулиин ба социальна талаар хамгаалгыг лаб хангалга

Түмэрнөө аршалха гүрэнэй албанай хүдэлмэрилэгшэд, сэрэгэй албан, ажалшад, тэдэнэй бүлэнүүдэй гэшүүд гүрэнэй хамгаалгата доро байдаг. Түмэрнөө аршалха гүрэнэй албанай хүдэлмэрилэгшэдтэ сэрэгэй албанда федеральна хуулинуудаар болон албан зургаануудай нормативна актуудаар тодорхойлогдоһон (дотоодын хэрэгүүдэй зургаануудай хүдэлмэрилэгшэдтэ, Россин Федерациин Дотоодын хэрэгүүдэй министрствын дотоодын сэрэгэй албандал адли) хуулиин ба социальна талаар хамгаалгыг, хүнгэлэлтэнүүдэ лаб хангалга хабаатай.

Буряад Республикын дотоодын хэрэгүүдэй зургаанууд, нюотагай өөһэдэгөө хүтэлбэрилгын зургаанууд түмэрнөө аршалха гүрэнэй албанай подразделениүүдтэй предприятинууд, түмэрнөө аршалха гүрэнэй албанай хубиин бүридэлдэ хуулар тодорхойлогдоһон нормонуудаар гэр байрануудыг олгодог. Нюотагай өөһэдэгөө хүтэлбэрилгын зургаанууд болон дээрэ нэрлэгдэһэн предприятинууд түмэрнөө аршалха гүрэнэй албанай хубиин бүридэлдэ хүнгэлэлтэтэйгөөр гэр байра худалдаха эрхэтэй.

Түмэрнөө аршалха Буряад Республикын гүрэнэй албанай бэшгэтэйгээр хандаһанай удаа хоёр наһаа хойшо болгонгүйгөөр түмэр уштаралгада хабаадагшад ажаһуудаг газарнуудта телефонуудыг табидог.

Түмэрнөө аршалха гүрэнэй албанай хубиин бүридэл албанайнгаа уялануудыг дүүргэхэ үедөө городой, город шадарай, хүдөө нюотагуудай ниичын транспортаар (таксиһаа бэшэ) түлбэриггүйгөөр ябаха эрхэтэй.

Түмэрнөө аршалха гүрэнэй албанай хубиин бүридэлдэ албанайнгаа хэрэгээр өөһэдэгөө транспорт хэрэглэбэл, тодорхойлогдоһон хэмжээгээр түлбэри түлэгдэдэг.

Түмэрнөө аршалха Буряад Республикын гүрэнэй албанай хүдэлмэрилэгшэд ба сэрэгэй албан хубиин гү, али кооперативна гэр байра барилгада процентгүй урьһаламжа абаха, үгыһыг наа, федеральна бюджетһээ гү, али Буряад Республикын республиканска бюджетһээ гэр худалдажа абалгада таһалжа үгтэһэн урьһаламжын 75 процентые 20 жэлэй туршада һунаажа түлэхэ эрхэтэй.

Россин Федерациин Дотоодын хэрэгүүдэй министрэй баталһан тушаалнуудта хүдэлжэ байһан түмэрнөө аршалха гүрэнэй албанай хүдэлмэрилэгшэдэй 50 наһатай болоходонь (25 жэлэй туршада түмэрнөө аршалха гүрэнэй албанда таһалгаряагүй хүдэлһэн наань), пенси түлэгдэдэг.

Хэрбээ түмэрнөө аршалха гүрэнэй албанай хүдэлмэрилэгшын, сэрэгэй албананай уялануудаа дүүргэхэ үедөө наһа бараа наань, тэрэнэй бүлэ гэрээ һэльбэн шэнэлхэ, аминдаа гэр абаха эрхэтэй. Энэ ушарта нюотагай өөһэдэгөө хүтэлбэрилгын зохихо зургаанууд түмэр уштаралгада наһа бараһан үдэрһөөнь хойшо зургаан нарын болзор соо бүльень гэр байраар хангаха ёһотой.

Буряад Республикын гүрэнэй засагай зургаанууд болон нюотагай өөһэдэгөө хүтэлбэрилгын зургаанууд тус Хуулар тодорхойлогдоогүй түмэрнөө аршалха гүрэнэй албанай хубиин бүридэлыг хуулиин ба социальна талаар хамгаалгыг тад ондоогоор (тус Хуулар тодорхойлогдоһон бэшэ) лаб хангаха эрхэтэй.

Аюултай байдалда ажалладаг предприятинуудыг түмэрнөө аршалан хамгаалдаг гүрэнэй албанай хубиин бүридэлдэ Хуулар тодорхойлогдоһон (тус предприятинуудай хүдэлмэрилэгшэдтэ) Хуулиин ба социальна талаар хамгаалгыг, хүнгэлэлтэнүүдэ лаб хангалга хабаатай.

Статья 9. Түмэрнөө аршалха албанай

хүдэлмэрилэгшэдэй сэрэгэй албананай гүрэнэй хубиин уялгата страховани ба тэдэнэй наһа бараһан гү, али гэмэлтэһэн ушарта гарза хохидольень тэхэрюулгэ

Түмэрнөө аршалха гүрэнэй албанай хүдэлмэрилэгшэд, сэрэгэй уялгата албан гүрэнэй хубиин страховани хүүлэхэ ёһотой. Федеральна бюджетһээ, Буряад Республикын республиканска бюджетһээ, мүн түмэрнөө аршалха гүрэнэй албанай подразделениүүдтэй предприятинуудаа заадаһан нюурнуудай гүрэнэй хубиин уялгата страховани бөөлүүлэгдэдэг.

Түмэрнөө аршалха гүрэнэй албанай хүдэлмэрилэгшын, сэрэгэй албананай уялгата дүүргэхэ үедөө наһа бараһан ушарта тэрэнэй бүлэдэ, үргэмжэдэнь байһан хүнүүдтэ федеральна бюджетһээ, Буряад Республикын республиканска бюджетһээ, түмэрнөө аршалха гүрэнэй албанай подразделениүүдтэй предприятинуудаа арбан жэлэй туршада тэдхэхэ хэмжээнэй тэдхэмжэ нэгэ доро түлэгдэдэг.

Түмэрнөө аршалха гүрэнэй албанай хүдэлмэрилэгшын, сэрэгэй албананай уялгата дүүргэхэ үедөө саашааа хүдэлхэ аргагүй болотороо гэмэлтэбэл, үбдэбэл, федеральна бюджетһээ, Буряад Республикын республиканска бюджетһээ, мүн түмэрнөө аршалха гүрэнэй албанай подразделениүүдтэй предприятинуудаа табан жэлэй туршада тэдхэхэ хэмжээнэй тэдхэмжэ нэгэ доро түлэгдэдэг.

Тус статьягай хоёрдохи ба гурбадаху хувиинууда заадаһан нэгэ доро түлэгдэхэ тэдхэмжэнүүд түмэрнөө аршалха гүрэнэй албанай хүдэлмэрилэгшын, сэрэгэй албананай наһа бараһан түмэрнөө хойшо гурба нарын болзор соо, үгы гэбэл, гэмэлтэһэн ушарыг гэршэлһэн баримтануудтай документнүүдэй ороһон үдэрһөө түлэгдэдэг.

Түмэрнөө аршалха Буряад Республикын гүрэнэй албанай хубиин бүридэлэй зөөридэ ушаруулагдаһан гарза хохидол федеральна бюджетһээ, Буряад Республикын республиканска бюджетһээ, мүн түмэрнөө аршалха гүрэнэй албанай подразделениүүдтэй предприятинуудай мүнгэнһөө тэхэрюулгэдэн түлэгдэдэг.

Статья 10. Түмэрэй аюулгүй байдал сахилгыг мүнгэнэй ба материално-техническэ хэрэгсэлнүүдэй талаар хангалга

Буряад Республикын гүрэнэй засагай зургаанууд болон нюотагай өөһэдэгөө хүтэлбэрилгын зургаанууд Буряад Республика дотор түмэрэй аюулгүй байдал сахилгыг мүнгоор хангалгыг түсэблэдэг ба бөөлүүлдэг.

Түмэрнөө аршалха Буряад Республикын гүрэнэй албанай хүтэлбэрилгын зургаанууд ба подразделениүүд (хэлсээнүүдэй үндэһөөр байгуулагдаһан подразделениүүдһээ бэшэниинь) федеральна бюджетһээ, Буряад Республикын республиканска бюджетһээ мүнгоор хангагдадаг. Түмэрнөө аршалха гүрэнэй албанай федеральна болон республиканска хүтэлбэрилгын зургаанууд заадаһан мүнгэ хубаарилдаг. Онсо ушарнуудта ондоошыг газарнуудаа мүнгэн һомологдодог.

Предприятинуудтай хэлсээнүүдэй үндэһөөр түмэрнөө аршалха гүрэнэй албанай байгуулан объектын подразделениүүд тус предприятинуудай мүнгоор тэдхэгдэдэг.

Буряад Республикын гүрэнэй засагай зургаануудтай болон нюотагай өөһэдэгөө хүтэлбэрилгын зургаануудтай хэлсээнэй үндэһөөр түмэрнөө аршалха гүрэнэй албанай байгуулан территориальна подразделениүүд зохихо бюджетүүдһээ тэдхэгдэдэг.

Буряад Республикын гүрэнэй засагай зургаанууд болон нюотагай өөһэдэгөө хүтэлбэрилгын зургаанууд мэдэлдэнь байһан мүнгэнэй хэмжээнһээ дулдыдан, түмэрнөө аршалха Буряад Республикын гүрэнэй албаниг тэдхэлгэдэ гаргашалагдаха мүнгэнэй хэмжээ дээшлүүлхэ эрхэтэй.

Түмэрнөө аршалан хамгаалгын гол зорилгонуудыг бөөлүүлхын тула Буряад Республикын нюотагай өөһэдэгөө хүтэлбэрилгын зохихо зургаанууд объектиүүдэ бариха, заһабарилха, һэльбэн шэнэлхэ, предприятинуудыг үргэдхэхэ, техникээр хангаха талаар бүхы хүдэлмэрин сметнэ үнэ сэнгэй 0,5 процент хэмжээнэй мүнгэ Буряад Республика дотор түмэрэй аюулгүй байдал сахилгын жасада оруулдаг.

Түмэрнөө аршалха гүрэнэй албанай хүтэлбэрилгын зургаанууд болон подразделениүүд материално-техническэ хангалгата бээ даагаад, мүн Россин Федерациин Правительствоын тогтооһон гуримаар ба нормонуудаар бөөлүүлдэг.

Албан зургаануудай ба һайн дураараа түмэрнөө аршалан хамгаалгыг материално-техническэ талаар хангалгыг өөһэдөө эзэд бөөлүүлдэг.

Статья 11. Түмэрнөө аршалан хамгаалгын албанай зөөри

Түмэрнөө аршалан хамгаалгын албанай зөөри урдань табигдаһан зорилгонуудыг дүүргэхэдэ шухала хэрэгтэй хүдэлдэг ба хүдэлсэгүй зөөриһөө бүридэдэг.

Түймэрхөө аршалан хамгаалгын албанай зөөрин үүргэ Буряад Республикын түймэрхөө аршалха гүрэнэй албантай ба Буряад Республикын Правительстватай зүбшэнгүйгөөр хубилгагдаха ёhogүй.

Түймэрхөө аршалан хамгаалгын албанай подразделенинүүдые, тэдэнэй зөөриие тэдхэхээ үмсэлэгшын арсабал (түймэрхөө аршалха гүрэнэй албанай ба Буряад Республикын Правительствын зүгхөө заагдаһан зөөрин үүргые хубилгаха тухай зүбшөөлөө үгөөгүй байбал) бүхы зөөри муниципалына зөөри болгодон, бусаалтагүйгөөр дамжуулагдадаг.

Буряад Республикын гүрэнэй засагай зургаанууд ба нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын зургаанууд, түймэрхөө аршалха гүрэнэй албанай подразделенинүүдтэй предприятинууд түймэрхөө аршалан хамгаалгын албада хэлхээ холбооной хэрэгсэлнүүдээр хангагдаһан гэр байрануудые, түхээрлэгэнүүдые, тогтоогдоһон нормонуудтай зохилдуулан, бусад зөөри үгэдэг.

Түймэрхөө аршалха гүрэнэй албан Россин Федерациин Правительствын тогтооһон гуримаар бүридхэгдэһэн гэр байрын жасатай байдаг.

СТАТЬЯ 12. Буряад Республика дотор албан зургаануудай түймэрхөө аршалан хамгаалга

Предприятинууд түймэрэй аюулгүй байдал сахилгы хангаха зорилготойгоор албан зургаануудай түймэрхөө аршалан хамгаалгын подразделенинүүдые, хүтэлбэрилгын зургаануудые байгуулха аргатай.

Албан зургаануудай түймэрхөө аршалан хамгаалгын подразделенинүүдые болон хүтэлбэрилгын зургаануудые эмхидхэлгын, хэльбэн шэнэдхэлгын, усадхалгын гурим, тэдэнэй ажал ябуулгы бээлүүлгын дүрим түймэрхөө аршалха гүрэнэй албантай зүбшэгдэһэн зохихо дүримүүдээр тодорхойлогдодог.

Албан зургаануудай түймэрхөө аршалан хамгаалгын подразделенинүүдые ба хүтэлбэрилгын зургаануудые тэдхэдэг предприятинууд Буряад Республикын түймэрэй аюулгүй байдал сахилгын жасада оруулагдаха (тус Хуулин 10-дахи статьягай зургаадахи хубяар хараалагдаһан) уялгата түлбэринүүдхээ сүлөөлөгдэдэг.

Түймэрэй аюулгүй байдал сахилгын эрилтэнүүдые эбдэһэн ушарнуудые элирүүлбэл, албан зургаануудай түймэрхөө аршалан хамгаалгын албан предприятиин (аминдаа үйлэдбэринин), үйлэдбэринин участогай, агрегадай, түхээрлэгын, гэр байра ашагалгын хүдэлмэри тогтоохо эрхэтэй.

Агаарай, далайн, түмэр замай транспортна түхээрлэгэнүүдые ашагалгын үедэ түймэрэй аюулгүй байдал сахилгы хангалгын хойноһоо хиналты гүйсэдхэхы засагай зохихо федералына зургаанууд бээлүүлдэг.

СТАТЬЯ 13. Буряад республика дотор хайн дураараа түймэрхөө хамгаалга

хайн дураараа түймэрхөө аршалан хамгаалга хадаа хуурин газарнуудта болон предприятинуудта түймэрхөө хэргыгэ болон түймэр унтараалгы эмхидхэлгэдэ эрхэтэдые хабаадуулгын арга түхэл болодог.

хайн дураараа түймэр унтараагша хадаа хайн дуранай үндэһөөр (ажалай хэлсээ баталангүйгөөр) түймэрхөө хэргыгэ ба түймэр унтарааха талаар түймэрхөө аршалан хамгаалгын подразделенинүүдэй ажал ябуулгада хабаададаг эрхэтэн мүн.

Түймэрхөө аршалха гүрэнэй албан хайн дураараа түймэрхөө аршалан хамгаалагшадые бүридхэдэ абалгын ба хайн дураараа түймэрхөө хамгаалгын подразделенинүүдые (дружинануудые, комангануудые) байгуулгын гурим тодорхойлодог. хайн дураараа түймэрхөө аршалан хамгаалгын подразделенинүүдые мүнгөөр болон материально-техническэ хэрэгсэлнүүдээр хангалга нютагай зохихо бюджетүүдхээ, подразделенинүүдэй байгуулагдаһан предприятинуудхаа, түймэрхөө аршалан хамгаалгын нэгэдэлнүүдхээ, эрхэтэдэй болон юридическэ нюурнуудай хайн дураараа орууддаг мүнгэнһөө, мүн ондоошые газарнуудхаа ороһон мүнгэнһөө бээлүүлэгдэдэг.

Тус статьягай табадахи хубитай зохилдуулан, түймэрхөө аршалан хамгаалгын подразделенинүүдтэ хайн дураараа алба хэдэг түймэрхөө хамгаалагшадта нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын зургаануудаар, мүн тэдэниие бүридхэдэ абалан предприятинуудаар тодорхойлогдоһон социалына талаһаа лаб хангалганууд олгододог.

Түймэрхөө аршалха Буряад Республикын гүрэнэй албанай зүбшөөлөөр нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын зохихо зургаануудаар баталагдаһан дежурствын графигаар хайн дураараа түймэрхөө хамгаалагшад алба хэлгээ бээлүүлдэг. Алба хэлгын үе соо тэдэнэй гол хүдэлмэриһөө (хуралсалһаа) абадаг харын салин түлбэри (стипенди) тэрэл зандаа үлэдэг. Заагдаһан нюурнуудта салин түлэхэ талаар гаргашанууд нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын зохихо зургаануудаар тогтоогдоһон гуримай ёһоор нютагай бюджетүүдхээ тэхэрюулэгдэн бээлүүлдэг.

Нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын зохихо

зургаанууд тус статьягай табадахи хубяар тогтоогдоһон гуримай ёһоор хайн дураараа алба хэдэг түймэрхөө хамгаалагшадта тоогой талаар бүридэл тодорхойлодог.

хуурин газарнуудта түймэрхөө хамгаалгын подразделенинүүдтэ хайн дураараа алба хэдэг түймэрхөө хамгаалагшад Буряад Республикын гүрэнэй албанай (түймэрхөө хамгаалха) зууршалгаар хүнгэлэлтэтэй гуримаар телефон табиха эрхэтэй.

СТАТЬЯ 14. Түймэрхөө аршалан хамгаалгын нэгэдэлнүүд

Түймэрхөө аршалан хамгаалгын нэгэдэлнүүд (ниитын нэгэдэлнүүд, холбоонууд, эблэлнүүд, түймэрэй аюулгүй байдал сахилгын жасанууд болон бусад) түймэрэй аюулгүй байдал сахиха, түймэрхөө аршалан хамгаалха хүдэлмэрилэгшэдэй эрхэ болон хубинин хэрэгы хамгаалха зорилгонуудые шийдхэхы тулада мүнөөнэй хуулитай зохилдуулан байгуулагдаад, уставай документнүүдэй үндэһөөр ажалаа эрхилдэг.

хайн дураараа түймэрхөө аршалан хамгаалгын бүхэроссин бүлгэм ниитын нэгэдэл байһан тула түймэрхөө аршалан хамгаалгын ниитын бусад нэгэдэлнүүдэй хэрэгы хамгаалдаг, нимэ үүргэ дүүргэхээр түлөөлөгдэдэг.

БҮЛЭГ III. ТҮЙМЭРЭЙ АЮУЛГҮЙ БАЙДАЛАЙ ТАЛААР ГҮРЭНЭЙ ЗАСАГАЙ БА НЮТАГАЙ ӨӨНЭДЫГӨӨ ХҮТЭЛБЭРИЛГЫН ЗУРГААНУУДАЙ ТҮЛӨӨЛЭЛГЭНҮҮД

СТАТЬЯ 15. Түймэрэй аюулгүй байдал талаар гүрэнэй федералына засагай зургаануудай ба Буряад Республикын гүрэнэй засагай зургаануудай түлөөлэлгэнүүд

Түймэрэй аюулгүй байдал талаар гүрэнэй федералына засагай зургаануудай ба Буряад Республикын гүрэнэй засагай зургаануудай түлөөлэлгэнүүдтэ хабаатай гэбэл:

нормативна хуули ёһонои гуримшуулга, тэрэ тоодо эрхэ мэдэлэйн хэмжээн соо түймэрхөө хамгаалха албанай ажаябуулга;

түймэрэй аюулгүй байдал тухай Россин Федерациин ба Буряад Республикын хуулин сахилгы хиналга;

Буряад республикын республиканска бюджетдхээ мүнгэ зөөрээр хангагдадаг түймэрхөө хамгаалдаг управлениин зургаануудые ба подразделенинүүдые бии болгодог, хубилгалга ба усадхалга;

федералына бюджетэй ба Буряад Республикын бюджетэй мүнгэ зөөрээр хангагдадаг түймэрхөө хамгаалагшадта тооо тодоруулга (гуримшуулагдаһан хэмжээнһөөн доошо бэшээр); запаста (тушаалһаа бууһан) байһан хүнүүдые, түймэрхөө хамгаалагшадтай бүридхэдэ орогшоды хуулин ба социалына хамгаалгын талаар хэмжээнүүдые бээлүүлэг;

хэрэгтэй болохо түймэрэй техническэ продукцияар түймэрхөө хамгаалагшадые хангалга;

лицензи ба сертификаци абалга;

түймэрүүдые ба тэдэнэй хойшолонгууды хуулита статистикийн бүридхэлгэ;

Буряад Республика дотор түймэрэй аюулгүйн жасые бии болгодог, ажаябуулгадань туһаламжа үзүүлэг;

хайн дураараа түймэр сарагшадтай ба түймэрхөө хамгаалгын нэгэдэлнүүдэй ажаябуулгада туһаламжа үзүүлэг.

СТАТЬЯ 16. Түймэрэй аюулгүйн байдал талаар Буряад Республикын гүрэнэй засагай зургаануудай түлөөлэлгэнүүд

Түймэрэй аюулгүйн байдал талаар Бурядай Республикын гүрэнэй засагай зургаануудай түлөөлэлгэнүүдтэ хабаатай гэбэл:

эрхэ мэдэлэйн хэмжээн соо нормативна хуули ёһоной гуримшуулга;

Буряад Республикын газар дайда дээрэ түймэрэй аюулгүйн байдал талаар хэмжээнүүды дүүргэлгы ба бээлүүлгы эмхидхэлгэ;

түймэрэй аюулгүйн байдал тэрэ тоодо түймэрхөө хамгаалагшадые бариха талаар Буряад Республикын республиканска бюджетые тодорхойлодог, баталалга ба гүйсэдхэлгэ;

түймэрэй аюулгүйн байдалы сахиха талаар хэмжээнүүды бээлүүлэгдэ хүн зоние хургалгы эмхидхэлгэ;

түймэрэй аюулгүйн байдалы хангаха талаар республиканска тусхай программанууды тодорхойлодог, дүүргэлгы эмхидхэлгэ ба мүн зөөрээр хангалга;

мэдэлэйнгээ хэмжээн соо түймэрэй аюулгүйн байдалы, тэрэ тоодо түймэрэй-техническэ продукция үйлэдбэрилгы ба худалдан абалгы социалына болон экономическа талаар урмашуулга, мүн түймэрэй тэмсэлгэдэ хүн зоние хабаадалгы бээлүүлгэ;

түймэрэй аюулгүйн байдалы хамгаалгада эрхэтэдэ ба юридическэ нюурнуудай налогууды (болон страховой мүнгэ дүүрэнээр ба саг болзор соонь түлэмж хойноһоо хиналга бээлүүлэн гүйсэдхэлгэ;

түймэрхөө хамгаалагшадые ба тэдэнэй бүлэгтэ гэшүүды хуулин ба социалына хамгаалгын талаар хэмжээнүүды гүйсэдхэлгэ;

СТАТЬЯ 17. Түймэрэй аюулгүйн байдал талаар Буряад Республикын нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын зургаануудай түлөөлэлгэнүүд

Түймэрэй аюулгүйн байдал талаар Буряад Республикын нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын зургаануудай түлөөлгэнүүдтэ хабаатай гэбэл:

түймэрэй аюулгүйн байдал талаар хэмжээнүүд дүүргэлгы ба бээлүүлгы эмхидхэлгэ;

түймэрэй аюулгүйн байдалы хамгаалгын федералына республиканска ба нютагай тусхай программанууды бээлүүлгэдэ хабаадалга;

түймэрэй аюулгүйн байдал тэрэ тоодо түймэрхөө хамгаалагшадые бариха талаар, нютагай бюджетүүдтэ тодорхойло, баталалга ба гүйсэдхэлгэ;

нютагай бюджетүүдэй мүнгэн зөөриһөө һомолодог түймэрхөө хамгаалдаг эмхидхэ тогтоогдоһон гуримай ёһоор байгуулга, хубилалга ба усадхалга;

мэдэлэйнгээ хэмжээн соо түймэрэй аюулгүйн байдалы хангалгы экономическа ба социалына талаар урмашуулгы хангалга;

түймэрэй аюулгүйн байдалы хангахын тула нютагай тусхай налогууды ба эрхэтэдэ болон юридическэ нюурнуудта тусхай татабари тохолго;

Россин Федерациин ба Буряад Республикын хуулин ёһоор тогтоогдоһон түймэрэй аюулгүйн байдал нютагай бюджетүүдхээ гадуур жасанууды байгуулга.

Буряад Республикын түймэрэй аюулгүйн байдал жасые байгуулгада, мүн ажаябуулгадань туһаламжа үзүүлгэ;

түймэрэй аюулгүйн байдал талаар хэмжээнүүд хүн зоние хургалга ба тэдэниие түймэрхөө хэргыгэ эмхидхэлгэ ба саралгада хабаадуулга;

түймэрхөө хамгаалгын нэгэдэлнүүдтэ ба хайн дураараа түймэр сарагшадтай ажаябуулгада туһаламжа үзүүлгэ;

түймэрэй аюулгүйн байдалы хангаха талаар хангалга хиналта эмхидхэлгэ.

БҮЛЭГ IV. ТҮЙМЭРЭЙ АЮУЛГҮЙН БАЙДАЛЫ ХАНГАЛГА

СТАТЬЯ 18. Түймэрэй аюулгүй байдал талаар нормативна хуули гуримшуулга бээлүүлгэ

Түймэрэй аюулгүйн байдал талаар нормативна хуули гуримшуулга болбол гүрэнэй засагай зургаануудаар түймэрэй аюулгүйн байдал талаар бэшэ бээлүүлэгдэхэ нормативна хуули актнууд абалга мүн.

Буряад Республикын гүрэнэй засагай зургаанууды өорынгөө мэдэлэй хэмжээндэ, түймэрэй аюулгүйн байдал талаар нормативна хуули актнууды баталга тухил хэдэ федералына нормативна хуули актнууд тогтоогдоһон түймэрэй аюулгүйн талаар табиха эрилтэнүүдые дооһолуулдаггүй.

Түймэрэй аюулгүйн байдалы сахиха талаар эрилтэнүүды баримталхагүй ушары зүбшөөр гуримы, мүн нормативна хуули документнүүд хараалагдаагүй түймэрэй аюулгүйн байдал талаар бээлүүлэгдэхэ нэмэлтэ эрилтэнүүды Буряад Республикын гүрэнэй түймэрхөө хамгаалгын нютагай тогтоодог.

Түймэрэй аюулгүйн байдал талаар нормативна хуули актнууд дансалан бэшэгдэдэг, тогтоогдог гуримаар тусхайтаар толилогдодог.

СТАТЬЯ 19. Түймэрэй аюулгүйе сахиха хэмжээнүүды зохёон табилга болон бээлүүлгэ

Россин Федерациин болон Буряад Республикын Хуулинуудтай болон түймэрэй аюулгүйн байдал талаар нормативна эрхэнүүдэй актнуудтай зохилдуулан түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүд зохёон табилга мүн лэ гал түймэр сараха дүршэл, зүйлс материалнуудай, технологическа хэмжээнүүд хэрэгсэлнүүдэй, байшануудай болон барилганы

Түймэртэ хэр шатаха байганинь хэмжээнүүдые
материалнуудыг, хэрэгсэлнүүдые бүтээгшэд
материалнуудыг, хэрэгсэлнүүдэй, хэрэгсэлнүүдэй,
түхээрэлгэнүүдэй түймэртэ хэр шатаха байган
мүн хэрэглэхэдээ, түймэрэй аюулгүйн талаар
хэмжээнүүдые техничкэ зохио документаци
зохио зохио зэргэтэй.

Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.

Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.

Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.

Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.

Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.

Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.

Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.

Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.

Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.

Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.

Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.

Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.

Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.

Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.

Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.

Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.

Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.

Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.

Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.

Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.

Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.
Түймэрэй аюулгүйн талаар хэмжээнүүдые
техничкэ зохио документаци зохио зохио зэргэтэй.

Түймэр сараха талаар хүтэлбэрлэгшын
заабаринуудта хэншье хамааралсаха гү, али түймэр
саралгын үедэ заабаринуудынь болжоулха эрхэгүй.

Түймэр саралгын үеын материална гаргашанууд
хүсэндөө байгаа хуулинуудтай зохилдуулан
тэхэрюулэгдэхэ ёготой. Түймэрэй харууһанай бүридэл,
түймэр саралгада хабаадаһан бусад зон энэ гаргаша
тэхэрюулэгдэхэ сүлөөлөгдэдэг.

**СТАТЬЯ 21. Түймэрэй аюулгүйе сахихын тула
хүдэлмэринүүдые бэлүүлгэ болон туһаламжа үзүүлгэ**
"Түймэрэй аюулгүйн байдал тухай" федеральна
Хуулитай зохилдуулан, түймэрэй аюул хэргылхын тула
хүдэлмэринүүд ба туһаламжанууд бэлүүлэгдэдэг.
Түймэрэй талаар аюулгүй байлгын эрилтэнүүдые
бэлүүлхын, мүн түймэрнүүдые хэргылхын, унтарахын
тула тус Хуули ба эрхэнүүдэй бусад нормативна актууд
сахигдадаг. Гал түймэрэй аюулгүйе сахилгын
хүдэлмэринүүдтэ, туһаламжануудта юун ороноб гэбэл:
предприятия болон хуурин нютагуудыг хэлсээнэй
үндэһөөр түймэрһөө хамгаалга;

түймэрэй-техничкэ продукция үйлэдбэрлгэ,
туршалгануудыг үнгэргэлгэ, худалдан абалга ба
хубаарилга;

проектнэ, бэдэрэлгын хүдэлмэринүүдые дүүргэлтэ;
эрдэмэй-техничкэ консультаци, шалгалтануудыг
үнгэргэлгэ;

түймэрэй талаар аюулгүй байлгада хэрэгсэлнүүдые,
материалнуудыг, түхээрэлгэнүүдые болон
хэрэгсэлнүүдые туршалга;

хүн зоние түймэрэй талаар аюулгүй байлгада
хургалга;

түймэр хэргылхэ талаар ойлгууламжын хүдэлмэри
ябуулха, тусхай литература болон рекламна продукци
хэблэлгэ;

галһаа хамгаалха болон соргонуудай-пещэнүүдэй
хүдэлмэринүүд;

түймэр хэргылхэ, системэнүүд болон хэрэгсэлнүүдые
хабсаралга, техничкэ талаар хангалга, заһабарилга;
түймэрэй харууһанай хэрэгсэлнүүдые, түрүүлэн
хэрэглэгдэхэ зүйлнүүдые заһабарилга, хангалга, гал
унтарааха шанарынь хэргэлгэ;

түймэрэй харууһанай байрануудыг, байшануудыг
барилга, заһабарилга, хэблэн шэнэдхэлгэ;

гүрэнэй түймэрэй аюулгүйе сахиха албанай
хүтэлбэрлгын федеральна болон республиканска
зургаануудар заагдан бэлүүлэгдэдэг түймэрэй аюулгүйе
хангаха бусад хүдэлмэринүүд болон туһаламжанууд.

**СТАТЬЯ 22. Түймэр сараха талаар ойлгууламжын
хүдэлмэри ба түймэрэй аюулгүйн талаар
хэмжээнүүдтэ хургалга**

Буряад Республикын дэбисхэр дээрэ түймэр хэргылхэ
талаар ойлгууламжын хүдэлмэри "Түймэрэй аюулгүй
байдал тухай" федеральна хуулитай зохилдуулан
бэлүүлэгдэдэг.

Буряад Республикын гүрэнэй засагай болон нютагай
өөһэдэгдэхэ хүтэлбэрлгын зургаанууд түймэр хэргылхэ
талаар хүдэлмэри ябуулдаг.

Түймэрэй аюулгүйе сахиха талаар хэмжээнүүдые тус
предприятинуудай захиргааг (эд эзэмдэгшэ) Россин
Федерациин түймэрэй аюулгүйе сахиха дүримүүдтэй
зохилдуулан предприятинуудай хүдэлмэрилэгшэдтэй
үнгэргэдэг.

Хургуулиин наһа гүйсөөдүй хүүгэдэй эмхинүүдтэ,
хуралсалай эмхи зургаануудта хүүгэдыг түймэрэй талаар
аюулгүй байлгада хургалгада, Буряад Республикын
түймэр хэргылхэ албантай зохилдуулан, тусхай
программаар хуралсалынь эмхидхэдэг, хуралсал
хүтэлбэрлгын болон түймэрэй харууһанай зургаанууд
һайн дуранай эдир түймэр сарагшадай дружинануудыг
эмхидхэхэ аргатай, хуралсалай программын удхада
болон дурдагдагша нюурнуудыг түймэрэй талаар
аюулгүй байлгада хургалга эрилтэнүүд Буряад
Республикын гүрэнэй түймэр хэргылхэ албанаар
тодорхойлогдодог.

**СТАТЬЯ 23. Түймэрэй талаар аюулгүй байдал
мэдээсэлэй талаһаа хангалга**

"Түймэрэй аюулгүй байдал тухай" Федеральна
Хуулитай зохилдуулан, түймэрэй талаар аюулгүй байлга
тухай мэдээсэл хангагдадаг.

Олондо мэдээсэл дамжуулдаг хэрэгсэлнүүд Буряад
Республикын гүрэнэй түймэр хэргылхэ албанай эрилтээр
түймэрэй аюулгүйн талаар саг дары мэдээсэлнүүдые
хойшолуулашагүйгөөр, түлөөһөггүйгөөр толилхо
зэргэтэй.

Буряад Республикын гүрэнэй засагай болон нютагай
өөһэдэгдэхэ хүтэлбэрлгын зургаанууд түймэрэй талаар
аюулгүйе хангаха шийдхэбэринүүд тухай хүн зондо
мэдээсэхэ ба түймэрэй-техничкэ эрдэм мэдээс
дэлгэрүүлхэ ёготой.

**СТАТЬЯ 24. Түймэрнүүдые болон хойшолонгуудынь
бүридхэлдэ абалга**

Буряад Республикада түймэрнүүдые болон
хойшолонгуудынь бүридхэлдэ абалга түймэрнүүдые
болон хойшолонгуудынь гүрэнэй нийтэ нэгэн
федеральна статистическэ бүридхэлдэ абалгагай
зохилдуулан бэлүүлэгдэдэг.

Түймэрнүүдые болон хойшолонгуудынь бүридхэлдэ
абалгын тогтоогдоһон гуримыг Буряад Республикын
гүрэнэй засагай ба нютагай өөһэдэгдэхэ хүтэлбэрлгын
зургаанууд, юридическэ нюур болоогүй олзын хэрэг
эрхилдэг предприятинууд болон эрхэтэд уялгата ёһоор
бэлүүлхэ зэргэтэй.

СТАТЬЯ 25. Түймэрэй аюулгүйе сахиха страховани
Түймэрэй аюулгүйе сахиха страховани һайн дуранай
ба уялгата түхэлнүүдээр бэлүүлэгдэдэг.

Предприятинууд, хариин юридическэ нюурнууд,
олзын хэрэг эрхилдэг хариин инвестицитэй
предприятинууд түймэрэй аюулгүйе сахиха страховани
заатагүй үнгэргэхэ ёготой гэбэл:

эдэнэй мэдэлдэ хэрэглэмжэдэ байһан эд зөөриг;
гурбадахи нюурнуудта түймэрөөр хохидол үзүүлһэнэй
түлөө граждан харюусалгын;

түймэрэй талаар аюулгүй байлгын хүдэлмэринүүд
болон туһаламжануудай.

Түймэрэй аюулгүйе сахиха уялгата страхованиин
гурим ба эрхэ байдал федеральна хууляар тогтоогдодог.
Уялгата ёһоор страховани хүүлэхэ предприятинууд
Россин Федерациин Правительствоаар тодорхойлогдодог.

Россин Федерациин Правительствоаар тогтоогдоһон
түймэрэй талаар аюулгүй байдал хангахын тула Буряад
Республикын түймэрэй аюулгүй байдалай жаса
байгуулагдадаг. Түймэрэй аюулгүйе сахиха
страхованиһаа страховой түлбэрийн 20 процентһээ ба
бусадһыг түлбэрийнүд страховой эмхинүүдэй эльгээһэн
мүнгэнһөө тус жаса бүридхэдэг юм. Россин
Федерациин Правительствоын баталһан типовой уставтай
зохилдуулан, Буряад Республикын гүрэнэй түймэрэй
аюулгүйе сахиха албанаар түймэрэй аюулгүй байдалай
жаса хүтэлбэрлэгдэдэг.

Буряад Республикын дэбисхэр дээрэ олзын хэрэг
эрхилдэг предприятинуудай, хариин юридическэ
нюурнуудай, хариин һомололгонуудтай
предприятинуудай түймэрэй аюулгүйе сахиха
страхованида гаргашалһан мүнгэ зөөриг продукцияин
(хүдэлмэринүүдэй, туһаламжануудай) өөрынһ үнэ сэндэ
ородог. Эрхэтэдэй түймэрэй аюулгүйе сахиха
страхованида гаргашалһан мүнгэ зөөридэ энэл жэлэй
хангадхамал налог тохолго болжоулагдадаг.

Түймэрэй аюулгүйе сахиха страховани хэхэдээ,
страховательнууд түймэрэй аюулгүй байдалыг хараада
абан, страховой тарифуудһаа буулга хэхэ аргатай.
Страховой тарифуудһаа буултын хэмжээ
страховнигүүд бөөс даангыар тодорхойлодог.

**СТАТЬЯ 26. Түймэрэй аюулыг сараха хэрэгтэ налог
түлэлгын хүнгэлэлтэнүүд**

Түймэрэй аюулыг сараха талаар налог түлэлгын
хүнгэлэлтэнүүд Россин Федерациин, Буряад
Республикын хуулинуудар тодорхойлогдодог.

СТАТЬЯ 27. Түймэрһөө хэргылхэ онсо гурим
Түймэрэй аюулай хүжэрһэн ушарта Буряад
Республикын Правительствоын гү, али районуудай,
аймагуудай, республиканска мэдэлэй городуудай
өөһэдэгдэхэ хүтэлбэрлгын зургаануудай шийдхэбэрээр
өөрынгөө мэдэлэй тус тус харьяата газар дээрэ гал
түймэрһөө хэргылхэ онсо гурим байгуулагдажа болодог.

Харьяата газар дээрэ гал түймэрһөө хэргылхэ онсо
гурим тогтооһон үедэ Буряад Республикын гүрэнэй
түймэрһөө хэргылхэ эмхин албантай зүбшэгдэхэн
түймэрһөө хэргылхэ нэмэлтэ эрилтэнүүд тогтоогдодог.

СТАТЬЯ 28. Лицензи үтэлгэ
Тус Хуули "Түймэрэй аюулгүй байдал хангалга тухай"
федеральна хуулитай зохилдуулан, түймэрһөө хэргылхэ
талаар ажал ябуулга (хүдэлмэри, хангалга) бэлүүлгын
лицензионно (зүбшэлгын) гурим тогтоогдодог.

Түймэрэй аюулгүй байдал хангалгын талаар ажал
ябуулгын зүбшэлгын зүйлнүүдые (хүдэлмэри, хангалга)
Россин Федерациин Правительствоо тодорхойлодог.

Буряад Республикын Правительствоо нютагай эрхэ
байдалыг хараада абан, түймэрэй аюулгүй байдал
хангаха талаар зүбшэлгэдэ орохо ёготой ажал ябуулгын
нэмэлтэ зүйлнүүдые (хүдэлмэри, хангалга) тогтоохо
эрхэтэй.

Түймэрэй аюулгүй байдал хангаха талаар ажал ябуулга
(хүдэлмэри, хангалга) Буряад Республикын Гүрэнэй
түймэр сараха албанай үгһэн лицензинүүдэй
(зүбшэлгын) үндэһэ хуури дээрэ бэлүүлэгдэдэг. Лицензи
(зүбшэлгэ) үгэхэ гурим Россин Федерациин Гүрэнэй
түймэр сараха албанаар тодорхойлогдодог. Тиихэдээ
лицензионно мүнгэ суглуулгын хэмжээн Россин
Федерациин Финансын министрствэтэй зүбшэжэ
тогтоогдодог. Лицензи бэлүүлһэнэй ашаар Буряад
Республикын Гүрэнэй түймэр сараха албанай абадаг
мүнгэн зөөри Буряад Республикын түймэр сараха жасада
оруулагдадаг.

Предприяти гү, али эрхэтэнэй түймэрэй аюулгүй
байдал хангаха талаар ажал ябуулга (хүдэлмэри, хангалга)
лицензингүйгөөр бэлүүлһэн гү, али лицензи абаха
гуримыг эбдэхэн байбал, федеральна хуулитай, мүн
Буряад Республикын Хуулитай зохилдуулан,

харюусалгада хабаадуулагдадаг.

Түймэрэй аюулгүй байдал хангаха эрилтэнүүдые бөөлүүлгэ бүхы ажал ябуулгын (хүдэлмэри, хангалга) бүхы зүйлнүүдтэ лицензи үгэхэ уялгата эрхэ нүхэсэл болодог.

СТАТЬЯ 29. Сертификаци.

Сертификаци - федеральна хуулитай зохиладуулан бөөлүүлгэдэг түймэрэй аюулгүй байдал хангаха эрилтэнүүдээр тодорхойлогдоһон зүйлнүүд ба хангалгатай тааралдан ажал ябуулга мүн.

Сертификацида заагагүй орохо хүдэлмэри ба хангалгын зүйлнүүд Россин Федерациин Гүрэнэй түймэртэ эсэргүү албанаар тодорхойлогдодог.

Эрхэтэд болон бусадшье юридическэ нюурнуудай үүсхэлээр зүбшэлгэ абаха дуратайшуул болон зүбшэлгэ үгэдэг зургаануудай хоорондох хэлсээнэй үндэһөөр, хайн дуранай зүбшэлгэ үгтэжэ болодог.

Түймэрэй аюулгүй байдал хангаха сертификат хангалгын сертификакай таһаршагүй хубинь болодог.

Сертификаци эмхидхэлгын ба үнгэргэлгын гурим Россин Федерациин стандартизацияин, метрологин, сертификациин талаар Россин Федерациин комитедэй зүбшөөлтэйгөөр Россин Федерациин Гүрэнэй түймэрэй аюулгүй байдал хангадаг албанаар тодорхойлогдодог.

Сертификациин талаар хүдэлмэрийн түлөө түлбэри хүдэлмэри ба хангалга бэлэдхэлшээр (худалдаа наймаалагша, гүйсэдхэгшэ) бөөлүүлгэдэг. Гэхэ зуура сертификакайда гаргашалагдаһан мүнгэн хүдэлмэрийн (продукциин), хангалгын зүйлнүүдэй өөрын үнэ сэндэ хабаатай байдаг.

БҮЛЭГ V. ТҮЙМЭРЭЙ АЮУЛ САРАХА ТАЛААР ЭРХЭНҮҮД, УЯЛГАНУУД БА ХАРЮУСАЛГА

СТАТЬЯ 30. Түймэрэй аюулгүй байдал хангаха талаар эрхэтэдэй эрхэнүүд ба уялганууд

Эрхэтэд нимэ эрхэтэй гэбэл:

- түймэрэй болоһон ушарта ами бээ, элүүр байдалые, зөөриез хамгаалуулаха;

- мүнөө хүсэндөө байһан хуулин тогтоогдомол гуримар түймэрһөө хохидоһон гаргашануудаа бусаан түлүүлхэ;

- бөөнь элүүртэ, зөөридэнь гарза хохидол ушаруулан түймэрэй шалтагануудые элирүүлгэдэ хабаадалсаха;

- түймэрэй аюулые сараха асуудалаар, тэрэ тоодо, түймэр сарагшадай бүлэгүүдһээ, хүтэлбэрилгын зургаануудһаа тогтоогдомол гуримаар мэдээсэл абаха;

Эрхэтэд уялгатай гэбэл:

- түймэрэй аюул сараха эрилтэнүүдые сахиха;

- өөрынгөө мэдэлдэ байдаг байранууд ба гэрнүүд соо түймэрэй аюулые сараха дүримтэй зохиладуулан, нютагай өөһэдэг хүтэлбэрилгын тус тус зургаануудай баталһан түймэр сараха түрүүшын ээлжээнэй хэрэгсэлнүүдые байлгаха;

- түймэрэй аюулые мэдэбэл, түргэн саг соо түймэрэй аюул сараха албанда дуулгаха;

- түймэр сарагшадай ерэтэр хүнүүдые ба зөөри зөөшөө абарха, түймэр сараха талаар зохихо хэмжээнүүдые абаха;

- түймэр сарагшадай тушаалта нюурнуудай хуулиа эрилтэнүүдые, захиралтанууд болон тогтоолнуудые дүүргэхэ;

- тус хууляар, мүн Федеральна хууляар тогтоогдоһон гуримай ёһоор түймэр сарагшадай тушаалта нюурнуудта үйлэдбэрийн, ажыхын, байрын болон бусад гэрнүүдтэ түймэрэй аюулһаа хэргылхэ эрилтэнүүдые дүүргэлтын, тэдэ эрилтэнүүдые сахилгын хойноһоо хиналта бөөлүүлхэ арга боломжо олгохо.

СТАТЬЯ 31. Түймэрэй аюул сахиха талаар Буряад Республикын гүйсэдхэлгын засагай зургаануудай уялганууд

Буряад Республикын Правительство болон гүйсэдхэлгын засагай бусад зургаанууд уялгатай гэбэл:

- тус тус газар дээрэ тэрэнэй мэдэлэй предприятинуудта түймэрэй аюул сараха талаар хэмжээнүүдые абаха ба бөөлүүлхэ хэрэгые эмхидхэхэ;

- Буряад Республикын республиканскэ бюджетдээ түймэрэй аюул саралгын хүтэлбэрийн зургаануудые, тэрэнэй подразделенинүүдые мүнгэ зөөрээр хангалгыг тогтоогдомол нормонуудтай зохиладуулан, бии болгодог ба байгуулдаг;

- түймэр сарагшадай урда табигдаһан зорилгонуудые дүүргэхэдэнь түймэр сарагшадта зохихо туһаламжа үзүүлхэ;

- түймэр сараха, түймэрһөө хэргылхэ талаар хүдэлмэридэ хүн зониие хабаадуулха эрхэ байдал олгохо;

- түймэрэй аюулһаа хэргылхэ талаар хэмжээнүүдые бөөлүүлгэдэ хүн зониие хургаха, ойлгууламжын хүдэлмэри энэ талаар эмхидхэхэ.

Буряад Республика дотор түймэрэй аюулгүй байдалые хангаха талаар хүдэлмэри хүтэлбэрилэн жолоодохо ба нарижуулха зорилготойгоор түймэрэй аюул сараха талаар Буряад Республикын правительственна комисси тогтоогдомол гуримаар бии болгододог.

СТАТЬЯ 32. Түймэрэй аюулгүй байдал хангаха талаар Буряад Республикын нютагай өөһэдэг хүтэлбэрилгын зургаануудай уялганууд

Буряад Республикын нютагай өөһэдэг хүтэлбэрилгын зургаанууд өөрынгөө газар дээрэ эрхэ мэдэлэй хэмжээгээр бөөлүүлхэ уялгатай гэбэл:

- түймэрэй аюулые сараха талаар хэмжээнүүдые зохёон хараалха ба хангаха ябадал эмхидхэхэ;

- эзэдэйн түймэрэй аюулые сараха хэрэгсэлнүүдые байлгаханаа, мүн тэдэ хэрэгсэлнүүдые ашаглаханаа арсаа хаань, түймэрэй аюул саралгын эмхиин зөөриие нютагай зөөри болгохо;

- түймэрэй аюул саралгын хүтэлбэрилгын зургаанууд болоң тэрэнэй подразделенинүүдые нютагай бюджетэй мүнгөөр хангаха хэрэгые тогтоогдомол дүримтэй зохиладуулан, тэрэ тоодо Буряад Республикын Гүрэнэй түймэртэ эсэргүү албантай табигдан хэлсээнүүдэй үндэһөөр бии болгохо ба байлгаха;

- түймэрэй аюул сараха хэмжээнүүдтэ хүн зониие хургаха хэрэгые эмхидхэхэ;

- түймэр саралгын хайн дуранай нэгэдэлнүүдэй ажал ябуулгада нүлөөлхэ.

СТАТЬЯ 33. Түймэрэй аюулгүй байдалые хангаха талаар предприятинуудай эрхэнүүд ба уялганууд

Предприятинууд имэ эрхэтэй гэбэл:

өөрынгөө мүнгэ зөөрээр байлдаг түймэрэй аюул саралгын эмхинүүдые, тэрэ тоодо Буряад Республикын Гүрэнэй түймэр сараха албание хэлсээнүүдэй үндэһөөр тогтоогдомол гуримай ёһоор бии болгохо, хубилган шэнэдхэхэ ба усадхаха;

- Буряад Республикын гүрэнэй засагай зургаануудта, нютагай өөһэдэг хүтэлбэрилгын зургаануудта түймэрэй аюул саралгыг хангаха талаар дурадхалнуудые оруулха;

- предприятинууд дээрэ болоһон түймэрэй шалтагануудые, ушар байдалые тогтоохо талаар хүдэлмэри ябуулха;

- түймэрэй аюулгүй байдалые хангахын тула социальна ба экономика урмашуулгын хэмжээнүүдые хараалха;

- түймэрэй аюулые сараха асуудалаар, тэрэ тоодо түймэрэй аюулые саралгын хүтэлбэри болон подразделенинүүдһээ тогтоогдомол гуримай ёһоор мэдээсэл абаха;

Предприятинууд уялгатай гэбэл:

- түймэрэй аюул сараха эрилтэнүүдые сахиха, түймэр сарагшадай эмхиин тушаалта нюурнуудай захиралтанууд, тогтоолнууд болон бусад хуулиа эрилтэнүүдые дүүргэхэ;

- түймэрэй саралгыг хангаха талаар хэмжээнүүдые абаха ба бөөлүүлхэ;

- түймэрэй аюулһаа хэргылхэ талаар хүдэлмэри ябуулха, мүн өөрынгөө хүдэлмэрилэгшэдые түймэрэй аюулые сараха хэмжээнүүдтэ хургаха;

- түймэрэй аюулые сараха асуудалнуудые хамтын договор (хэлсээнүүд) соо оруулха;

- түймэр сараха хэрэгсэлнүүдые, түймэр сарахада эгээн түрүүшын ээлжээнэй хэрэгсэлнүүдые оруулалсан, бүрин бүтэн байлгаха, ондоо хэрэгтэ тэдэнээ хэрэглэлгыг зайсуулха;

- түймэрэй аюулые усадхаха, тэрэнэй юундэ бии болоһон эрхэ байдал ба шалтаганые усадхалгада нүлөөлхэ, түймэрэй аюулгүй байдалай эрилтэнүүдые дүүргэггүй, түймэрэй аюулай түлөө зэмэтэй хүнүүдые элирүүлхэ хэрэгтэ туһалха;

- предприятинуудай эзэлдэг газар дээрэ түймэр сарахада тогтоогдомол гуримаар хүнүүдые, зэр зэмсэгүүдые, түлишын материалнуудые олохо үгэхэ, тэрэшэлэн түймэр сарахада дайшалхы ёһоор хабаадаһан, түймэр саралгада хабаадуулагдаһан хүнүүдые эдээ хоолоор хангаха, амарха газар олохо үгэхэ;

- түймэр саралгын эмхиин тушаалта нюурнуудта албата уялгануудаа дүүргэхэ үедөө предприятиин газар дээрэхи байшан болон бусадшье объектүүдые орохо хараха хэрэгые хангаха;

- Буряад Республикын Гүрэнэй түймэр сарадаг албанай тушаалта нюурнуудай эрилтээр предприяти дээрэхи түймэрэй аюулгүй байдалые хангалгын байдал тухай, тэрэ тоодо тэдэнэй ябуулдаг хүдэлмэрийн түймэрэй аюулһаа хэргылдэг тухай документнүүдые үгэхэ, тэдэнэй газар дээрэ болоһон түймэр, тэрэнэй хойшолол тухай мэдээнүүдые үгэхэ;

- түймэр саралгын эмхинүүдтэ ушарһан түймэр тухай, түймэрһөө хамгаалгын хэрэгсэлнүүдэй эбдэрһэн тухай,

харгын ба хүнүүдэй ябаха газарнуудай хубилгалга тухай түргэн саг соо дуулгаха;

- хайн дураараа түймэр саралгада хабаадалса ажал ябуулгада нүлөөлхэ.

СТАТЬЯ 34. Түймэрэй аюулгүй байдал хангаха эрилтэнүүдые эбдэһэнэй түлөө харюусалга

Федеральна хуулинууд болон Буряад Республика Хуулитай зохиладуулан, түймэр сараха эрилтэнэй эбдэһэнэй түлөө харюусалгатай гэбэл:

- зөөриин эзэд;

- зөөриие зонхилдог, хубаарилдаг тушаалта, тоодо предприятинуудай хүтэлбэрилэгшэд;

- түймэрэй аюулгүй байдалые хангалгын тогтоогдомол гуримаар томилогдоһон хүнүүд;

- эрхэ мэдэлэйнгээ хэмжээгээр тушаалта нюур гэр байрын жасын гэрнүүдтэ (квартирануудта) түймэрэй аюулгүй байдалые хангаха эрилтэнүүдые эбдэһэнэй түлөө харюусалга, хэрбээ хэлсээнэй ёһоор юумэнэй хараалагдаагүй хаань, квартирануудта ажаһууштада гү, али байра арендээр абагта даалгададаг.

- тус статьягай нэгэдэхи хубида заагдаһан нюур түймэрэй аюулһаа хэргылхэ эрилтэнүүдые эбдэһэнэй эрхэтэд хүсэндөө байһан хуулитай зохиладуулан журамай, захиргаанай гү, али уголовно харюусалга хабаадуулагдадаг.

- Түймэрэй аюулгүй байдалай талаар яла түлээ ороһон мүнгэ зөөриин 50 процент - федеральна бюджеттэ, 50 процент - Буряад Республикын түймэрэй байдалай жасада оруулагдадаг.

Буряад Республикын түймэрэй аюулгүй байдалай талаар жасын, нютагай бюджетдээ гадуур жасада Буряад Республикын түймэрэй аюулгүй байдалай жасада яла түлэлгэһөө ороһон мүнгыг хубаарилхы талын харилсаанай асуудалнууд Буряад Республика түймэрэй аюулгүй байдалай жаса тухай дүрим (Уставаар) тодорхойлогдодог.

СТАТЬЯ 35. Предприятинуудта захиргаанай зэмэ тохолго

Түймэрэй аюулгүй байдалай эрилтэнүүдые эбдэһэнэй түлөө, мүн түймэрэй аюулгүй байдалай талаар хазгайрууланһан түлөө Буряад Республикын Гүрэнэй түймэрэй аюул сараха албанай тушаалта нюурнууд тогтоолой ёһоор, Россин Федерациин Правительство тогтоогдомол гуримай үндэһөөр харын ажал түлбэрийн жасын 2 процент хүрэтэр хэмжээнэй харин бусад олзын хэрэг эрхилэгшэдэй объект ажалай түлбэрийн 50-һаа 100 хүрэтэр хэмжээнэй түлэдэг. Түймэрэй аюулгүй байдалай талаар эбдэһэнэй түлөө предприятинуудта захиргаанай зэмэ тохохо үндэһэн ба гурим Россин Федерациин хууляар тогтоогдодог.

Түймэрэй аюулһаа хэргылгын (хүдэлмэри, хайн ябуулга хэхэ талаар Буряад Республикын Гүрэнэй түймэрэй аюулгүй байдал хангаха албанай тушаалта нюурнуудай зарлигуудые дүүргэггүй гү, али саг дараа дүүргэггүй хүнүүд (гүйсэдхэгшэд, худалдаа наймаалагша, гүйсэдхэгшэ) Россин Федерациин эд хэрэглэгшэдэй эрхэнэй хамгаалха тухай хуулитай зохиладуулан, захиргаанай зүгһөө харюусалгада хабаадуулагдадаг.

Түймэрэй аюулһаа хэргылгын (хүдэлмэри, хайн ябуулга хэхэ талаар Буряад Республикын Гүрэнэй түймэрэй аюулгүй байдал хангаха албанай тушаалта нюурнуудай зарлигуудые дүүргэггүй гү, али саг дараа дүүргэггүй хүнүүд (гүйсэдхэгшэд, худалдаа наймаалагша, гүйсэдхэгшэ) Россин Федерациин эд хэрэглэгшэдэй эрхэнэй хамгаалха тухай хуулитай зохиладуулан, захиргаанай зүгһөө харюусалгада хабаадуулагдадаг.

Түймэрэй аюулһаа хэргылгын (хүдэлмэри, хайн ябуулга хэхэ талаар Буряад Республикын Гүрэнэй түймэрэй аюулгүй байдал хангаха албанай тушаалта нюурнуудай зарлигуудые дүүргэггүй гү, али саг дараа дүүргэггүй хүнүүд (гүйсэдхэгшэд, худалдаа наймаалагша, гүйсэдхэгшэ) Россин Федерациин эд хэрэглэгшэдэй эрхэнэй хамгаалха тухай хуулитай зохиладуулан, захиргаанай зүгһөө харюусалгада хабаадуулагдадаг.

Түймэрэй аюулһаа хэргылгын (хүдэлмэри, хайн ябуулга хэхэ талаар Буряад Республикын Гүрэнэй түймэрэй аюулгүй байдал хангаха албанай тушаалта нюурнуудай зарлигуудые дүүргэггүй гү, али саг дараа дүүргэггүй хүнүүд (гүйсэдхэгшэд, худалдаа наймаалагша, гүйсэдхэгшэ) Россин Федерациин эд хэрэглэгшэдэй эрхэнэй хамгаалха тухай хуулитай зохиладуулан, захиргаанай зүгһөө харюусалгада хабаадуулагдадаг.

Түймэрэй аюулһаа хэргылгын (хүдэлмэри, хайн ябуулга хэхэ талаар Буряад Республикын Гүрэнэй түймэрэй аюулгүй байдал хангаха албанай тушаалта нюурнуудай зарлигуудые дүүргэггүй гү, али саг дараа дүүргэггүй хүнүүд (гүйсэдхэгшэд, худалдаа наймаалагша, гүйсэдхэгшэ) Россин Федерациин эд хэрэглэгшэдэй эрхэнэй хамгаалха тухай хуулитай зохиладуулан, захиргаанай зүгһөө харюусалгада хабаадуулагдадаг.

Түймэрэй аюулһаа хэргылгын (хүдэлмэри, хайн ябуулга хэхэ талаар Буряад Республикын Гүрэнэй түймэрэй аюулгүй байдал хангаха албанай тушаалта нюурнуудай зарлигуудые дүүргэггүй гү, али саг дараа дүүргэггүй хүнүүд (гүйсэдхэгшэд, худалдаа наймаалагша, гүйсэдхэгшэ) Россин Федерациин эд хэрэглэгшэдэй эрхэнэй хамгаалха тухай хуулитай зохиладуулан, захиргаанай зүгһөө харюусалгада хабаадуулагдадаг.

Түймэрэй аюулһаа хэргылгын (хүдэлмэри, хайн ябуулга хэхэ талаар Буряад Республикын Гүрэнэй түймэрэй аюулгүй байдал хангаха албанай тушаалта нюурнуудай зарлигуудые дүүргэггүй гү, али саг дараа дүүргэггүй хүнүүд (гүйсэдхэгшэд, худалдаа наймаалагша, гүйсэдхэгшэ) Россин Федерациин эд хэрэглэгшэдэй эрхэнэй хамгаалха тухай хуулитай зохиладуулан, захиргаанай зүгһөө харюусалгада хабаадуулагдадаг.

Түймэрэй аюулһаа хэргылгын (хүдэлмэри, хайн ябуулга хэхэ талаар Буряад Республикын Гүрэнэй түймэрэй аюулгүй байдал хангаха албанай тушаалта нюурнуудай зарлигуудые дүүргэггүй гү, али саг дараа дүүргэггүй хүнүүд (гүйсэдхэгшэд, худалдаа наймаалагша, гүйсэдхэгшэ) Россин Федерациин эд хэрэглэгшэдэй эрхэнэй хамгаалха тухай хуулитай зохиладуулан, захиргаанай зүгһөө харюусалгада хабаадуулагдадаг.

Түймэрэй аюулһаа хэргылгын (хүдэлмэри, хайн ябуулга хэхэ талаар Буряад Республикын Гүрэнэй түймэрэй аюулгүй байдал хангаха албанай тушаалта нюурнуудай зарлигуудые дүүргэггүй гү, али саг дараа дүүргэггүй хүнүүд (гүйсэдхэгшэд, худалдаа наймаалагша, гүйсэдхэгшэ) Россин Федерациин эд хэрэглэгшэдэй эрхэнэй хамгаалха тухай хуулитай зохиладуулан, захиргаанай зүгһөө харюусалгада хабаадуулагдадаг.

Түймэрэй аюулһаа хэргылгын (хүдэлмэри, хайн ябуулга хэхэ талаар Буряад Республикын Гүрэнэй түймэрэй аюулгүй байдал хангаха албанай тушаалта нюурнуудай зарлигуудые дүүргэггүй гү, али саг дараа дүүргэггүй хүнүүд (гүйсэдхэгшэд, худалдаа наймаалагша, гүйсэдхэгшэ) Россин Федерациин эд хэрэглэгшэдэй эрхэнэй хамгаалха тухай хуулитай зохиладуулан, захиргаанай зүгһөө харюусалгада хабаадуулагдадаг.

Түймэрэй аюулһаа хэргылгын (хүдэлмэри, хайн ябуулга хэхэ талаар Буряад Республикын Гүрэнэй түймэрэй аюулгүй байдал хангаха албанай тушаалта нюурнуудай зарлигуудые дүүргэггүй гү, али саг дараа дүүргэггүй хүнүүд (гүйсэдхэгшэд, худалдаа наймаалагша, гүйсэдхэгшэ) Россин Федерациин эд хэрэглэгшэдэй эрхэнэй хамгаалха тухай хуулитай зохиладуулан, захиргаанай зүгһөө харюусалгада хабаадуулагдадаг.

Түймэрэй аюулһаа хэргылгын (хүдэлмэри, хайн ябуулга хэхэ талаар Буряад Республикын Гүрэнэй түймэрэй аюулгүй байдал хангаха албанай тушаалта нюурнуудай зарлигуудые дүүргэггүй гү, али саг дараа дүүргэггүй хүнүүд (гүйсэдхэгшэд, худалдаа наймаалагша, гүйсэдхэгшэ) Россин Федерациин эд хэрэглэгшэдэй эрхэнэй хамгаалха тухай хуулитай зохиладуулан, захиргаанай зүгһөө харюусалгада хабаадуулагдадаг.

Түймэрэй аюулһаа хэргылгын (хүдэлмэри, хайн ябуулга хэхэ талаар Буряад Республикын Гүрэнэй түймэрэй аюулгүй байдал хангаха албанай тушаалта нюурнуудай зарлигуудые дүүргэггүй гү, али саг дараа дүүргэггүй хүнүүд (гүйсэдхэгшэд, худалдаа наймаалагша, гүйсэдхэгшэ) Россин Федерациин эд хэрэглэгшэдэй эрхэнэй хамгаалха тухай хуулитай зохиладуулан, захиргаанай зүгһөө харюусалгада хабаадуулагдадаг.

Түймэрэй аюулһаа хэргылгын (хүдэлмэри, хайн ябуулга хэхэ талаар Буряад Республикын Гүрэнэй түймэрэй аюулгүй байдал хангаха албанай тушаалта нюурнуудай зарлигуудые дүүргэггүй гү, али саг дараа дүүргэггүй хүнүүд (гүйсэдхэгшэд, худалдаа наймаалагша, гүйсэдхэгшэ) Россин Федерациин эд хэрэглэгшэдэй эрхэнэй хамгаалха тухай хуулитай зохиладуулан, захиргаанай зүгһөө харюусалгада хабаадуулагдадаг.

БҮЛЭГ VI. ЭСЭСЭЙ ДҮРИМУУД

СТАТЬЯ 36. Тус Хуулин хүсэндөө оролго

Тус Хуули тусхайтаар томилогдоһон үдэрһөө хүсэндөө ородог.

СТАТЬЯ 37. Бусад хуулинуудые тус хуули зохиладуулан тааралдуулга

Тус Хуулин хүсэндөө ороһон үдэрһөө "Түймэрэй аюулгүй байдал хангалга ба Буряад Республика дотор түймэрһөө хамгаалга тухай" Буряад Республикын 1993 оной ноябриин 22-ой хэрэглэлгын хүсэн болуулагдаба.

Буряад Республикын Гүрэнэй засагай зургаанай нютагай өөһэдэг хүтэлбэрилгын зургаанууд хуулиа нормативууд, түймэрэй аюулгүй байдал хангаха хэрэгые залан хүтэлбэрилдэг албан зургаанууд хуулиа нормативууд хуулин хүсэндөө ороһон үдэрһөө хойшо хоёр харын туршада тус Хуулитай тааралдуулагдадаг.

Буряад Республикын Президенти Л. ПОПОВ

Улаан-Үдэ, 1995 оной ноябриин 22.

Түгэсхэл. Эхинийн 23-най
январин (Түгэсхэл. Эхинийн 23-най)
Түрэлхи хэлэ заадаг багшанаар ажабайдал бусалтагүй нгэрөө. Бидэ хаяшаг халбалзажа, болоктор хойшо урагшаа ходоодо ханаашалжа байдаг, халуушаг, "хамаагүй" гэхэн тэтэйнууд ябагша хэмди. Тээд мүнөө сагай ондоо болоходо, өөрынгөө дутуу удануудые хайса мэдэрхэ тэнэг хэшхэлтэй боложо байна хабди. Харин бурданаингаа хамаагүй тангые гамгүйгөөр голхоонь утолжо хаяагүй хаа, түрэл хэлэ, соёлоо өөрынгөө гараар шабар руу шиихахан түгэлэй ехэ нүгэлтэн болохоннай сохом.

үдэшэдэ 60-дахи саадта хүдэлдэг бүхы зон ерээ нэн. Тээд хотымнай эрдэм н у р а л с а л а й хүтэлбэрилэгшэд тэрэ найр ёһолодонь ерэжэ, амаршалгада хабаадалсажа

Юундэб гэхэдэ, наһа наһанайнь арга боломжоор гансал хүүгэдэй саадууд болон хургуулин эхин классууд үхибүүдые түрэл хэлэндэнь дүүрэн хургаха аргатай бшуу. Хүүгэдэй саадай, эхин классай наһанда (бүдүүн барагаар 3-4-һөө 9-10-тай болоктор) хүүгэдэй уураг толгой, ухаан бодолын уян, бүри 12 процент хүрэтэр ургаха, хүгжэхэ аргатай. Харин 12-14 наһанһаа хойшо миил 2 процент ургадаг. Энэмнай дунда, аха классуудай наһан гэшэ бээ. Үлэгшэ 86 процент ургалтань үхибүүнэй 3-тай болоктор лэ туйлагдадаг жэшээтэй

тологойгоороо шабардахабди. Тиигэнхаар, үхибүүдые наадхуулха зуураа үгын уран нарин хэлбэри, зохилдол найруулгада хургаха хэрэгтэй. Түрэлхи хэлэмни ямар уян гоё, баян дэлгэр гэшэб гэхэн бахархал, омогорхол багашуулай досоо түрүүлхэ хэрэгтэй. Эдэ бүгэдэ зарим ушарта имагтал багшын онсо бэлиг шадабарһаа, харин олонхидоо тэдэнэй түгэс бэлэдхэл, методикоһоо дулдыдаха ёһотой. Грамматическа шүүлбэри гэжэ гоёор нэрлээд, хуби хубьяарнь таһалжа, үе үеэрнь һалгажа хаяхын орондо хуби хубиинь залгажа, хэлэлгын амиды бэеын худаһан соогуур шуһа

хэб хэмжээнэй үндэһэндэ, иимэ нэгэ эртэ урда сагай ёһо заншал бии юм. Нэгэ талаһаа, энэмнай шагнагшадта нүлөө үзүүлхэ, хэлэгшын зүгһөө гараһан зохёохы абари зангай ёһо журам болоно. Нүгөө талаһаа, энэмнай шагнагшадтай хадуужа соносожо абаха онсо абари зангай ёһо заншал болоно. Энэ хоёрой хоорондо бии болоһон "Алтан хэблиг" ("Золотая пропорция", "Золотое сечение") гэжэ алдаршаһан ёһо заншал (принцип) тухай юрынхээр хэлээ һаа, абалга үгэлгэ хоёр гэшэ аха дүүнэр шэнги хэлхэе холбоотой байдаг юм. Сэхыень хэлэхэдэ, хэлэ бэшэг үзэлгэ хадаа гансал абали тухай ханаагаа сүм

Түрэл хэлэмнай-түшэг хэшэгнай

АЛТАН ХЭБЛИГЭЭР ТОДОРУУЛАЯЛ!

Иимэ ушарай тохёолдоод ерэхэдэ, бэе бээдээ найдаашье һаа, шангын шанга эрилтэнүүдые нэгэ тэгэндэе табижа, багша бүхэндөө туһалха ёһотой болоо гэшэбди.

Хүнэй хойно орожол ябаа һаа, буряад соёлоо, буряад эрдэм болбосоролоо, нислэл хотын олон хургуулинуудаар, хүүгэдэй саадуудаар хосоржо хилхэн түрэл хэлэ бэшэгэе мар аргаар абархабиди? Энэ асуудал бултыемнай зооноо. Нүүлшын хэдэн хэлэй туршада аймагуудай, республикын хэмжээгээр мхидхэн мэргэжэлтэдэй урысөөнүүдтэ буряад хэлэ бэшэгэй багшанар хабаадана гү, үгы гү? Минии наһаһаар, гансал 17-дохи онда хургуулин эхин классуудта буряад хэлэ заадаг Ханда Дамдиновна Точеева багшанарай дүй түршэлэй мурьсөөндэ бээ түршаад үзэһэн байна. Тэрэ манал нэгэтэй хэдэн нүхэдөө трижа, шадалдадалаа гүйсэд аруулаа, сай эдеэгээршье үндэлөө, баярлуулаа бэлэй. Саашаа юунэй болоһые үзэһэнгүйб. Ханда Дамдиновнагай түрүүшын түршэл туршалга, хабаадалгыг түргэлжүүлжэ шадаагүй байһандань жюрин даридагшадта гомдолтой байгаа хэмди.

Дээгүүр тушаалта соёднай буряад хэлэн гэхэдэ, толгойгоо үргэхээшье болёо. Али би уруу хэлэбэ гүб? Үнэн бэрээ бодоод үзэхэдэ, түрүүлшын жэлнүүдтэ нхаржа эхилээ гэхэдэ, агад, зүйтэй: үнгэрһэн шабар хүүгэдэй саадуудта үдэлдэг хүмүүжүүлэгшэдэй хандаһаа Наталья Батуевна Андеева (60-дахи саад, үхилэгшэнь Нина Цыдыповна Ламажанова) мангалараа: мурьсөөнэй хим мэргэжэлтэ гүүлэжэ отой илалта туйлажа доороо, Энэмнай эгээн түрүүшын ушар болоод, хэрэйнгөө амжалтад аруулагдаһан баярай

шадангүй үлэһэн гэшэ. Энэ ушар бидэниие голхоруулаашье һаа, ерээдүйдэ хэргылжэ байхаар тобшолол өөртөө хээбди. Тайлбарилбал, ерээдүйн мурьсөөндэ түрэлхи хэлэнэй багшанарай хабаадаха гэбэлнь, элдэб хии шалтагтай һаад түбэгүүд саашадаа үзэгдэхэл юм хаш.

Тиимэшье һаа, бусадһаа урдуур эрид гэшхэлхэ хүнүүд олдохол байха! Ганса юу хэхэ бололгойб?

НАЙДАЛНАЙ ХҮҮГЭДЭЙ СААД, ЭХИН ХУРГУУЛИ

Дашима Дарижаповна Дамдинова, Дарима Доржиевна Могоева (манай лабораторин гэшүүд), Эржена Патанхановна Нанзатова (51-дэхи дунда хургуули), Светлана Алексеевна Аюшина (14-дэхи хэлэ бэшэгэй гимназиин "Алёнушка" гэжэ саадай хүмүүжүүлэгшэ, лабораторин аспирант), Нина Цыдыповна Ламажанова (60-дахи саадые даагша), Наталья Батуевна Бандеева (тэрэл саадай хүмүүжүүлэгшэ, буряад хэлэ заадаг багша), Рада Галсановна Доржиева (67-дохи "Подснежник" гэжэ саадай буряад хэлэ заадаг багша) гэхэ мэтэ мэргэжэлтэдэй багсаһанай ёһоор, эгээн түрүүн хүүгэдэй саадай бүлэгүүдые болон хургуулин эхин классуудые бэе бээдэнь хайса дүтэлүүлжэ, нягта гэгшын харилсаатай болгохо ябадалай онсо удха шанар хадаа тобойсо элирбэ гэшэ. Нуралсалай эдэ хоёр эхин шатануудһаа хургуулиин дунда классуудай программые нэгэ бага илган онсоллоо һаа гү, али бүри холодуулаашье һаа, зүйтэй гэжэ һанагдана.

Тиимэһээ заахан үхибүүе түрэл хэлээр дуу гаража (хэлэлгэдэ) хургахын тула хэлые хуби хубьяарнь таһалжа үзүүлбэл гү, али грамматика шудалалгаһаа эхилбэл, дэмы бэддаа. Бүрил залхууруулхат. Грамматика мэдээдэггүй аад, тордиһогүй дуугардагууд захаһаа олон байдаг. Хэлэнэй байгуулалта, бүрилдэл мэдэхэ болохонь үхибүүдтэ туһатай юм бээ. Гэбэшье имагтал тус тус хэлээр дуу гаража шадаха үхибүүдтэ.

ТОН ТҮРҮҮН ХЭЛҮҮЛЖЭ ХУРГАХА

Юрэдөө, тон түрүүн түрэл хэлээрнь дуу гаража (хэлэжэ) хургаха хэрэгтэйе эндэ онсолхо ханаатайли даа. Харин манай хотодо олонхи ушарта үхибүүдые дуу гаража хургангүйгөөр абаһаар хэлые хуби хубьяарнь таһалан шудалуулжа захалхадаа, тэдэниие эхэ хэлэндэе бүри хажар, дурагүй болгодог гэшэ бээ.

Энэл даа - нэгэдэхи шухала һанамжамнай! Хоёрдохи һанамжа гэхэдэ, иимэ байна.

Мүнөөнэй сагта үхибүүдые хэлэлгэдэ хургаха гэшэ шухалын шухала хэрэг болоо. Имагтал янза бүрийн: фонетическэ, лексическэ, грамматическа шүүлбэри (разбор), орфографин талаар баһа-шүүлбэри дээрэ шүүлбэри хэжэ, холо ошохоёо болёобди. Юумэнэй нэрэ, тэмдэгэй нэрэ, үйлын нэрэ, али нэрлүүлэгшэ, элирхэйлэгшэ, хэлэгшэ гэхэ мэтэ ородһоо сэхээр оршуулагдаһан терминүүдые иишэ-тиишэнь шүүлгээд байгаа һаа, гансал унжагай, үргэнһөө үргэн зураглал-схемэнүүд соогоо

гүйлгэхэ арга боломжо бэдэрхэ хэрэгтэй. Тиин имагтал эблүүлхы, зохилдуулхы амитайгаар найруулагдаһан методико хэлүүлжэ хургаха аргатай.

Үзэхэ, шудалха гэшэ хоёрдохи шатын хэрэг. Хэлүүлжэ хургаха гэшэ нэгэдэхи шатын шухалын шухала үүргэтэй хэрэг хая юм. Нэгэниинь нүгөөдэдөө туһатай, уламжалалтай үндэһэниинь боложо үгэнэл!

Жэнхэни буряад маягаар һонин һорьмойгоо хубаалдажа, хоорондоо дуу гаралсаха, хөөрэлдэхэдөө, грамматика тухай, тийһээ тиитэрээ шүүлбэри тухай бодоно бэшэ ха юмбибди. Аман хэлэн, ярянай хэлэн болбол тон түрүүн найруулга, бүтээлгэ, үгэнүүдые холболго, хоноолго гэшэ бээ.

Найруулга, хоноолгын шэнжэнүүд олон байха зуураа хэлэн заншалта болоһон, тогтонижоһон шэглэл шугамтай, хэб хэмжээтэй (нормо, стандарттай) байха зэргэтэй. Тогтомол хэб хэмжээ нэгэ ушарта уран зохёолшод, сэтгүүлшэд, нүгөө ушартань эрдэмтэд зохёодог ха. Ондоогоор хэлэбэл, хэлэлгын гурим журам болоно.

Уран зохёолшодой олонхидоо дүлгэ зүнгөөрөө тухайлан бараглажа, үгын найралдал, тааралдалай жэшээ харуулһанай мурөөр хэлэлгын хэб хэмжээн тогтодог байха юм. Харин эрдэмтэд ярянай, литературна хэлэнүүдые шудалһанай үндэһөөр хэлэлгын тогтомол хэб хэмжээнүүдые, гурим журамые элирүүлэн сахидаг гэшэ.

Тэрэ гурим журамай байдалда, адирхуу янзын

табиһан, бусадтай хүзүүн дээрэ тэжээбэри болоһон, тэжээгдэхэ тэдхэгдэхэ тээшэ шэглэһэн аша туһагүй, абааша зантай ябадал болоно хаш. Түрүүн хэлүүлжэ, дуу гаруулжа хургаха гэшэ тад ондоо: хүн бүхэндэ туһа үзүүлхэ гэжэ шэглэһэн үгөөшэ абари зантай, аша харюулха, абалиа тэхэриулжэ шадаха ябадал мүн.

Тэгүүншэлэн хараад үзэхэдэ, манай буряад хэлэн хадаа, илангаяа хотын хургуулинуудта болон хүүгэдэй саадуудта, нэгэдэхи, жэнхэни, түрэл гэжэ һанагдахааршье бэшэ болоо. Хариинц хэлэн шэнги, ород хэлэнэй үндэһэн дээрэ үзэгдэхэ хоёрдохи, мартагдажа байһан хэлэнэй һүүдэр бараае абаһаар үнхэн болоо. Тээд үйлэ хубимнай, гай түймнай иимэл байгаа юм бээ, яахабши?..

Гэжэ гү? Үгыхэн даа! Үшөө хүсэ хабаяа туршаад үзэхэл байхабди. Оройгоо орбойлгожо, ошоёо булхайлгажа, хэрэгэе гартаа абахаяа - багашуулайнгаа гарыень - ганзагада, хүлыень дүрөөдэхүргэжэ, тэгшэ һайн хоёр хэлэтэй болгожо ородохо уялгаһаа гадна иимэ харюусалгата уялга маңда үгы ха юм. Манһаа ондоо хэншье иимэ уялга бээдээ тохожо шадаһаа болёо.

Гансал бидэ өөһэдөө туршаха гэшэбди!

Сергей ЧАГДУРОВ,
 хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор,
 Буряадай гүрэнэй
 университетэй профессор,
 үндэһэн хургуулинуудай
 лабораторин эрхилэгшэ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: "Түгэс" тухай С. Ш. Чагдуравой зохёһон, хинан заһабарилһан номууд.

УРАН ЗУРАГАЙ ТАЛААР ТҮРҮҮШЫН...

Александр Владимирович Казанский манай Буряад ороной элитэ мэдээжэ уран зураашадай нэгэнинь юм. Россин Уран зурагай академиин найхан болоһон 50-дахи сесси дээрэ А. В. Казанский бодото гэшүүнээр хунгагдажа, манай Буряад оронһоо академигэй үндэр нэрэ зэргэдэ хүртэһэн түрүүшын уран зурааша болоно.

Александр Казанский Улаан-Үдэдэ түрэжэ, урган ехэ болоһон намтартай. Гараха түрэхэһөө үндэр, хүдэр томо бээтэй хүбүүхэн 1-дэхи дунда хургуулида хуража байха үедөө Пионернүүдэй ордонгой дэргэдэхи уран зурагай кружогто ябажа эхилээ һэн. Түрэлхиин зураха бэлигын эндэ тодоржо, Эрхүүгэй уран зурагай училищида хурахаа ороо һэн. Энэ дунда хургуули дүүргэһэнэйнгээ һүүлээр 1955 ондо Москвагай гүрэнэй В. Суриковай нэрэмжэтэ институтта орожо, табан жэл соо гараа нугалжа, мэргэжэл шадабаряа наринаар мүлжэ, уран зурааша боложо гараа һэн.

Хургуулиа дүүргэмсээрээ, тэрэ урдань һанаашалжа ябаһан бүхы хүсэл бодолоо бэелүүлхын тула эдэбхитэйгээр хүдэлжэ оробо. 1961 онһоо хойшо Александр Владимирович уран зурагай выставкэнүүдтэ хабаадажа эхилээ һэн. 1964 онһоо тэрэ Москвада, Ленинградта, Алма-Атада, Владивостогто, Свердловскдо, мүн Улаан-Баатарта, Парижда, Делидэ үнгэргэгдэһэн зонын болон уласхоорондын ехэ ехэ харалгануудта хабаадахадаа, харагшадай үндэр сэгнэлтэдэ хүртэһэн байгаа.

Гадна Александр Казанскийн зурагуудай хубийн выставкэ республика доторнай, Мочаткада, Курилада, Сахалинда, Казахстанда, Арменидэ, Монголдэ эмхидхэгдэһэн түүхэтэй.

Александр Владимирович өөрын темэтэй, өөрын абьяас шуналтай, дурлалтай хүн юм. Байгалдалай, Буряад ороной үндэр хада ууланууд, намжаа найхан таланууд тэрэнэй бүтээл зурагууд соо гоё найханаар харуулагдадаг. Унгын шэрээр бүтээгдэһэн гоё найхан зурагуудынь һүүлэй жэлүүдтэ Канадада, Япондо, Индидэ, Монголдэ, Францида, Германида, мүн бусад ороноудта табигдажа, хүн зоной анхарал татаһан, ноширхол үүсхэһэн байха юм. Мүшөө А. В. Казанскийн бүтээлүүд Америкын Холбоото Штадуудай Сан-Франциско хотодо эмхидхэгдэһэн выставкэдэ табигдаад байһай.

Александр Владимирович Казанский мүнөө Красноярскийн Уран зурагай институтдай профессор юм. Эндэ тэрэ оюутадые уран зурагта хурган. Буряад Республикын Уран зураашадай холбоон, Урал-Сибирь-Алас-Дурна зүгэй региональна отделени гэшүүн-корреспондентнүүдэй дундаһаа А. В. Казанскийе уран зурагай академиин бодото гэшүүнээр хунгаһые зууршалһан байгаа. Уран зурагай академик болоһооринь шотагайнгаа хүбүүе амаршалаад, ажал ябуулаһан амжалта, элүүр энхые хүсэнэбди.

Б-М. ЖИГЖИТОВ.

ЕРЭЭДҮЙН ҮЕТЭНДЭ ХҮРГЭХЭ ШУХАЛ

Буряад Республикын Үндэһэтэнэй номой сангай буряад литературын болон хизаар ороноо шэнжэлэлгын таһаг соо найхан мэдээжэ поэт, уран зохёолшо, фольклорист Илья Николаевич Мадасоной (Дольён Мадасон) түрэхөөр 85 жэлэй ойн хүндэлэдэ зориулагдаһан дурасхаалай үдэшэ ехэ хонирхолтойгоор үнгэргэгдэһэн байна. БИОН-ой, республикын Уран зохёолшодой холбооний болон Үндэһэтэнэй номой сангай үүсхэлээр эмхидхэгдэһэн энэ уулзалга дээрэ уран зохёолшод, эрдэмтэд, шотагаархидынь, түрэлхидынь хабаадажа, дурасхаалай найхан үгэнүүдые хэлээ.

Хэлэ бэшгэй эрдэмэй доктор В. Ц. Найдаков, республикын Уран зохёолшодой холбооний правленийн түрүүлэгшэ, поэт Б. С. Дугаров гэгшэд энэ үдэшые хүтэлбэрилоо. "80 жэлэинь оёе тэмдэглээгүй һэн хойноо мүнөө энэ дурасхаалайнь үдэшые эмхидхэжэ байһаннай дэмбэрэлтэй, уянгата шүлэгүүдые бэшэдэг поэт, арадайнгаа аман зохёолдо ехэ дуратай, горитой баялиг жасада үлөөһэн, хэдэн олон ном гаргаһан бэлиг түгэлдэр уран зохёолшо, эрдэмтэ аха захатамнай ажалша, тон тодорхойгоор эрдэм шэнжэлэлгын хүдэлмэри ябуулаад байһыень тэмдэглэхэ шухала", гэжэ В. Ц. Найдаков онсолбо.

Дольён Мадасоной зохёохы ажалай намтартай, зарим шүлэгүүдтэинь хэлэ бэшгэй эрдэмэй кандидат В. Д. Жапов элдхэл соогоо танилсуулаа. Уран зохёолой болон эрдэм шэнжэлэлгын хоёр "жолоо" бариһан бэлигтэй фольклорист байһан Дольён Мадасон хадаа эсэргингээ нэрэ нэрлүүлһэн, хүлэгэй шэхэ баярдуулаһан хүн, алдар суута Пёохон Петровһоо

(Поэт, уран зохёолшо, аман зохёол суглуулагша, Буряад Республикын соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ Дольён Мадасоной 85 жэлэй ойдо зориулагдаһан дурасхаалай үдэшэһөө тэмдэглэлүүд).

ехэ олон үльгэр, бусад һонин онтохо бэшэжэ абаа, олон угай бэшэүүдые мэдэхэ, ехэ баян үгэтэй байгаа гэжэ хэлэ бэшгэй эрдэмэй кандидат В. Ш. Гунгаров хөөрөөд, "Гэсэр" үльгэр олоной дунда мэдээжэ болгохо хэрэгтэ ехэ хубитаяа оруулаа гэжэ тэмдэглээ. "Пёохон Петровһоо 13 үльгэр, 10 онтохо буулажа абаа, 6 мянган онһон үгэнүүдые, таабаритэрэһнээ гадна, 72 угай бэшэгүүдые, бөөгэй дурадхалуудые 1950 онһоо 1971 он хүрэтэр суглуулаа, ехэ ажал ябуулаа, номыень шэнээр хэблүүлхэ шухала", гэжэ Виктор Шагдарович тодорхойлоо.

Мүнхэ Сарьдагай нэрэмжэтэ Түнхэнэй литературна нэгдэлые (тэндэ хүдэлхэдөө) хүтэлбэрилдэг байһан багша, поэт Дольён Мадасон Түнхэнэй дунда хургуулида ерээдүйн поэдүүдые хурган хүмүүжүүлээ, тэдэнэй нэгэн Цыретор Зарбуев урган гараа гэжэ поэт А. Д. Тапхаев хэлээд, мэдээжэ поэдэй баян, һоншоуша сэдхэлэй байһые гэршлээ. Ангуудай, уг угсаатанай, буряад харануудай нэрэнүүдые Дольён Мадасон ехэ һайн мэдээжэ байгаа гэжэ хэлээ.

БИОН-ой архивта хадагалагдажа байһан Д. Мадасоной жаса тухай энэ хэлэгдээ. Арад зонһоо суглуулаһан аман зохёол, олон үльгэрүүд ерээдүйн үетэндэ үлөөгдэһэн байна. Оһын, Эхирэд-Булгадай урданай дуунуудые "Наран-Гоохон" ансамблин (хүтэлбэрилэгшэнь Россин соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ В. Ц. Дамбуева) бүдэг энэ үдэшэ дээрэ дуулаа.

Хэлэ бэшгэй эрдэмэй доктор, поэт А. И. Уланов, уран зохёолшо Ц. А. Жимбиев гэгшэд найханаар дурсаха зуураа, уянгата шүлэгүүдые бэшэдэг поэт, мүн элитэ эрдэмтэ байгаа гэжэ хэлээ. "Буряад арадай хошоо үгэнүүд" гэхэн үнэтэй сэгтэй номынь залуушууд ехэ хэрэгтэй, тиимһээдахин хэблэн гаргаха шухала гэжэ Ц. А. Жимбиев онсолбо.

Эрдэмтэ Соном Гомбоевич Дугаровай хани нүхэр Е. Д. Дугарова Түнхэндэ ажаллаһан тухайн ехэ дулаанаар хоорэжэ, олон шүлэгүүдые уншаа, һонин ушарнуудые хөөрөө, эндэ сугларагшадые хүхөөгээ. Буряад гимн болоһон, "Саяан үндэр ууламнай саһан мүнгэн малгайтай..." гэхэн мэдээжэ дуунай үгэнүүдые бэшэһэн Цыретор Зарбуевые (дайн соо

наһа бараа) хургаһан Дольён Мадасон поэзидэ хурагшадые дуратай болгоһон Евгений Дармаевна хөөрөө. БГУ-гай багша, хэлэ бэшгэй эрдэмэй доктор В. И. Золотухин үгэ хэлэхэдэ, "Гэсэр" бэлгэ абһан Д. Мадасоной үгэнүүд ехэ, суута үльгэршэдтэй Пётр Петровтой, Парфён Дмитриевтэй, Аполон Шадаевтай харилсадаг бэлгэ гэжэ онсолоод, "Гэсэр" хэлэгүүдые уран гоёор үгэнүүд Убэсын Михайло Гэргэсевич үльгэрнүүдые Д. Мадасон бэшэжэ абһан түүхэтэй. Энэ үдэшэ Дольён Мадасон үгэнүүд дээрэ композитор Лариса Санжиевагай бэлгэ

шэхэ дуунууд зэдэлээ. "Шинэ нюдэншин" гэхэн артын республикын габьяата артист Светлана Бунеева, хангай "Гургалдай" гэхэн АУУ оперын дуушан, Владимир Бухаев гэгшэд зохилгүйсэдхэбэ. "Ехэ уянгата үгэнүүдые шүлэгүүд со бэшэһэн энэ поэдэй гүн бэлгэ һанаан сэдхэл намда артын гэжэ Лариса Санжиева хэлээ. Залуу поэт Тимур Гомбожапов өөрингөө тиихэдэ республикын габьяата багша П. А. Баталов, Дольён Мадасоной басаган Маргарита Ильинична гэгшэд Дольён Мадасоной шүлэгүүдые уншаа. Соёлой академик студентнэр Аюур Гомбожапов, Александр Занданов гэгшэд "Гэсэр мэргэн", "Алтан шүлэг" гэхэн үльгэрнүүд уянгатуулан уншаһан, түрэхэ байһа.

Залуушуулаймнай бүтээл хэлээ мэдэхээ болһоһон голхормоор, эндэ бодото ябуулаха хэрэгтэй, Виктор Шагдарович Гунгаров хэлэгшээр бүхы суглуулагша жасаяа хада гэртэе абашаха тула Илья Николаевич Мадасон шэнгээр арадтаяа харилсан номуудынь гаргаха хүрээ саадһаа түрэл хэлээ хүтэлбэрилдэг шухала гэжэ үзүүлээ. Эрдэмтэ доктор Чадуров онсолон тэмдэглээ.

Усть-Ордын түлөөлгөөн ВАРК-ын хүдэлмэрилэгшэ Мадасон үгэ хэлэхэдэ, Усть-Ордада элитэ поэд дурасхаалай үдэшэ үгэн мүн тэрэнэй нэрэ үйлсэдтэй гэхэн дурадхалуудые оруула бултанай дэмжэлгэдэ хүтэлбэрилоо.

Буряадай гурим университетэй багша-аспирант Б. Б. Бадмаев үгэ хэлээ, Дольён Мадасоной зохёохы ажалынь үзэлгэдэ хургуулида тоног саг үгтэнэ гэжэ тэмдэглээ. Университетэй "Залуушан" гэхэн фольклорно бүлэгтэй бэлигтэ энэ харуула. Мадасон поэдэй дурасхаалай үдэшэ хонирхолтойгоор үнгэрөө. Зохёолынь, ажалынь ерээдүйн үетэндэ хүтэлбэрилоо зохёолнуудынь хурган шухала гэхэн тобшолоо.

Б. ДОРЖИ

ЗУРАГУУД
Дурасхаалай үдэшын

М. ШАНТАКОВОЙ

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

<p>Редакторай орлогшо С. Д. РИНЧИПОВ.</p> <p>РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: ДАШЕЕВА Г. Х., ДОНДОГОЙ Ц. Ц., ЖИГЖИТОВ Б-М. Ж. (харюусалгата секретарь), ШИМЖЕВ Н. П. (редакторай орлогшо), ОЧНРОВ С. Д., ШИНТАЕВ В. П. (хэблэлэй директор), ЦЫРЕЛДОРЖИЕВ Ц.Б. (редактор), САМБЬЕЛОВА Т.В.</p>	<p>Манай адрес:</p> <p>670000. Улаан-Үдэ, Калаидаршвициин үйсэ, 23, "Буряад үнэн" газетын редакци.</p>	<p>Газетэ хэблэлэй 2 хуудалан хэмжээтэй. Индекс 50901. Хэблэг 4000. Хэблэлдэ тушаагдаһан саг 17.00.</p>	<p>"Республиканска типографи" гэхэн АООТ-до газетэ хэблэгдээ. Директорайнь телефон: 2-40-45. Б-0079-дэхи номертойгоор бүрихдэлдэ абтанхай. Заказ №16.</p>
---	--	---	---

Редакциин телефонууд: редакторай - 2-50-96, приёмнын - 2-54-54, редакторай орлогшонорой - 2-68-08, 2-62-62, харюусалгата секретариин - 2-50-52, секретариандай - 2-60-91, таһагууд: нийтэлгэ - 2-55-97 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, социально-экономическа - 2-64-36 (даагшань), 2-63-86, 2-61-35, 2-67-81, соёлой, эрдэмтэй болон хургуулинуудай - 2-60-21, (даагшань), 2-57-42-19; Закаменскда - 30-61. "Бурятия" хэблэлэй телефонууд: директор - 2-49-94, бухгалтери - 2-23-67, вахта - 2-67-95, 2-67-05.